

ŹRÓDŁA, MATERIAŁY, MISCELLANEA

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2019.40>

ADAM WOŁOSZYN
(Uniwersytet Opolski)

OFICEROWIE WYZNANIA EWANGELICKIEGO ZE ŚLĄSKA W ARMII
SZWEDZKIEJ PODCZAS WIELKIEJ WOJNY PÓŁNOCNEJ (1700–1721)

PROLEGOMENA*

Słowa kluczowe: Adam L. C. Lewenhaupt, wyznanie ewangelickie, Królestwo Szwecji, Karol XII, armia, kawaleria, piechota, oficerowie, rekrutacja, Śląsk, wielka wojna północna

Na przełomie XVII i XVIII w. tradycyjnymi obszarami rekrutacji wojskowych były tereny górskie i podgórskie, miasta, a także obszary przygraniczne. Możliwości werbunku żołnierzy najemnych pojawiały się tam, gdzie występowała grupa tzw. ludzi zbędnych. Motywacje, którymi kierowano się, zaciągając na obcą służbę, były różne. Można wśród nich wymienić m.in. chęć wzbogacenia się, pobudki religijne, kwestie polityczne czy pragnienie przeżycia przygody. Reprezentanci arystokracji i szlachty traktowali służbę wojskową jako niezbędny element wykształcenia oraz doświadczenia życiowego¹.

* Należy poczynić uwagę dotyczącą chronologii omawianego okresu, ponieważ zarówno w starszej, jak i młodszej polskiej historiografii występuje tendencja do używania niewłaściwej chronologii lub mieszania różnych stylów datacji, co prowadzi do kuriozalnych sytuacji. W Szwecji od 1 III 1700 r. (11 marca wg kalendarza gregoriańskiego; 29 lutego wg kalendarza juliańskiego) do 30 II 1712 r. (11 marca wg kalendarza gregoriańskiego; 29 lutego wg kalendarza juliańskiego) obowiązywał tzw. kalendarz szwedzki, będący wariantem kalendarza juliańskiego, różniącym się od niego o jeden dzień, a od kalendarza gregoriańskiego o 10 dni. W tekście głównym i przypisach posłużono się więc dla lat 1700–1712 stylem szwedzki, natomiast dla pozostałych juliańskim, jeżeli nie wskazano inaczej. Zob. Lars O. LODÉN, *Tid. En bok om tideräkning och kalenderväsen*, Stockholm 1968, s. 154–155, 178–181. W przypadku dat bitew z okresu 1700–1712 podane zostały trzy warianty w następującej kolejności: gregoriański, juliański i szwedzki; a dla lat następnych: gregoriański i juliański. Natomiast przy podawaniu stopni wojskowych zastosowano spolszczenia, w nawiasie podając oryginalne brzmienie zapisane kursywą. Jerzy MAROŃ, *O stopniach i stanowiskach wojskowych doby wczesnonowożytnej słów kilka*, [in:] *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. Bogdan ROK, Jerzy MAROŃ, Toruń 2006, s. 1101–1109. Nie poddano temu zabiegowi nazw regimentów, zachowując ich oryginalną nazwę.

¹ Jerzy MAROŃ, *Wojna trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne*, Wrocław–Racibórz 2008, s. 34–36.

Nie inaczej było w przypadku Śląska. Zdaniem Jerzego Maronia: „Śląsk jako obszar rekrutacji odpowiadał w pełni warunkom wymaganym przy zaciąganiu armii. Stosunkowo gęsto zaludnione tereny podgórskie oraz miejskie (Wrocław, Świdnica, Legnica, Brzeg, Głogów) dawały możliwości znalezienia rekrutów”². Potwierdziła to wojna trzydziestoletnia (1618–1648), która zaangażowała rzesze żołnierzy zarówno po stronie obozu katolickiego, jak i antycesarskiego. Sytuacja ta powtórzyła się ponad pół wieku później, aczkolwiek już nie w tak wielkiej skali, w czasie wielkiej wojny północnej (1700–1721), gdy wojska króla szwedzkiego Karola XII, operując na granicy Wielkopolski i Śląska, spowodowały aktywizację części ewangelickiej szlachty śląskiej pragnącej m.in. poprawy warunków praktykowania swojego wyznania, zagwarantowanego im na mocy pokoju westfalskiego³.

Dowodzący operującym od drugiej połowy 1703 r. w Wielkopolsce korpusem szwedzkim generał kawalerii (*general av kavalleriet*) Carl Gustaf Rehnskiöld wysyłał zwiadowców na granicę ze Śląskiem (a także w głąb tej krainy) w celu zorientowania się w działaniach sił saskich w tym rejonie⁴. Przez cały 1704 i 1705 r. szwedzcy szpiedzy prowadzili rozpoznanie przepraw i dróg wzdłuż Odry⁵. Rzeka ta stanowiła doskonałą linię zaporową, za którą wojska saskie mogły się bronić i odskoczyć oddziałom szwedzkim. W jej sąsiedztwie powstawała sieć magazynów prowiantowych, a dowódcy sascy zaopatrywali swoje oddziały na Śląsku w żywność i furaz. Saksończycy korzystając z życzyliwej neutralności najpierw cesarza Leopolda I, a potem Józefa I, *de facto* kontrolowali Śląsk, dopuszczając się aresztowań szwedzkich wysłanników⁶ lub innych wrogich im osób, czego przykładem jest porwanie pod Wrocławiem królewiczów Sobieskich: Jakuba i Konstantego w 1704 r. Początkowo działania szwedzkie, dość powściągliwe ze względu na możliwą interwencję cesarską

² Ibid., s. 60.

³ Zob. Norbert CONRADS, *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707–1709*, Köln–Wien 1971.

⁴ Carl G. Rehnskiöld do Karola XII, Żerków 6 VIII 1703 r., [in:] *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter* (dalej cyt. *KKD*), Bd. 11, utg. August QUENNERSTEDT, Lund 1916, s. 21; Carl G. Rehnskiöld do Karola XII, Wieluń 17 I 1704 r., [in:] *ibid.*, s. 42–43.

⁵ *Förord*, [in:] *KKD*, Bd. 11, s. VI; Joen Stålhammar do Sofii Drake, Warka 19 IX 1705 r., [in:] *KKD*, Bd. 7, utg. August QUENNERSTEDT, Lund 1912, s. 107; *Förord*, [in:] *KKD*, Bd. 9, utg. August QUENNERSTEDT, Lund 1913, s. XII. Między lipcem 1705 r. a sierpniem 1706 r. duże znaczenie dla powodzenia działań szwedzkich miało strzeżenie linii Odry, skąd wychodziły ataki saskie. Z tego względu na granicy śląsko-wielkopolskiej zgromadzono znaczne siły. *Generalen friherre Carl Gustaf Rehnskiölds anteckningar och dagböcker*, [del 3:] *28 Juli 1705 – 13 Aug. 1706*, [in:] *KKD*, Bd. 9, s. 144.

⁶ *Öfversten grefve Nils Gyllenstiernas berättelse om polska och ryska krigen 1702 1 juli – 1709 d. 16 juni*, [in:] *KKD*, Bd. 8, utg. August QUENNERSTEDT, Lund 1913, s. 36; *Journal öfver generalguvernören, friherre Nils Gyllenstiernas marsch med pommerska armén till Polen 1702*, [in:] *KKD*, Bd. 12, utg. August QUENNERSTEDT, Lund 1918, s. 10–12.

w przypadku agresji na Śląsk, stały się bardziej śmiałe, o czym świadczyło zapuszczanie się oddziałów wołoskich pozostających na służbie Karola XII czy regularnych szwedzkich w pościgi za uciekającymi Sasami⁷. Pod koniec 1703 r. podjęta została także akcja werbunkowa na terenie cesarskiego Śląska, która była następstwem pojawiających się problemów kadrowych w wojsku Karola XII⁸.

W armii szwedzkiej było kilka sposobów pozyskiwania kadry oficerskiej: 1) kapitulacja (*beställning*); 2) przeniesienie (*transport*) do innej jednostki, co wiązało się z uzyskaniem wyższego stopnia; 3) awans z niższego stopnia, tj. promocja (*befordran*); 4) werbunek (*värkning*). Zgodnie z przepisami Karola XI z 1683 r. przestrzegano, aby nie zaciągać do armii szwedzkiej obcokrajowców, czego król skrupulatnie przestrzegał. Jednak w czasie działań poza granicami kraju rekrutacja cudzoziemców była dopuszczalna w celu uzupełnienia istniejących lub sformowania nowych regimentów. Szwedzki korpus oficerski był zasadniczo wieloetniczny. Ponad 78% stanu osobowego stanowili Szwedzi; 4–6% Finowie; 12% Niemcy (w tym oficerowie pochodzący ze Śląska); 4–6% Szkoci, Holendrzy, Francuzi, Rosjanie, Żydzi i Włosi⁹. Wielu obcokrajowców służyło jako ochotnicy (*volontär*), bez stałego przydziału do konkretnej jednostki. Spisywali się dobrze, mimo nadużyć ze strony przełożonych i niekiedy niewypłacalności skarbu szwedzkiego¹⁰.

Impulsem do podjęcia zagadnienia służby oficerów wyznania ewangelickiego pochodzących ze Śląska w armii Karola XII był słownik szwedzkiego badacza Adama Ludviga Carla Lewenhaupta zatytułowany *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar* (Bd. 1–2, Stockholm 1920–1921). Zostały w nim zawarte najważniejsze informacje (a w przypadku niektórych postaci jedyną dostępną) biograficzne o osobach służących w korpusie oficerskim armii szwedzkiej. Biogramy oficerów ze Śląska często obok podania, że wywodzili się z tego cesarskiego kraju, konkretyzują miejsce urodzenia czy zamieszkania,

⁷ *Löjtnanten Grefve C. H. P. Sperlings dagbok 1700–1710*, [in:] *KKD*, Bd. 3, utg. August QUENNERSTEDT, Lund 1907, s. 74; Joen Stålhammar do Sofii Drake, Poznań 27 XII 1704 r., [in:] *KKD*, Bd. 7, s. 86.

⁸ Carl O. NORDENSVAN, *Svenska armén åren 1700–1709*, Karolinska Förbundets Årsbok, 1916, s. 129.

⁹ Александр В. Беспалов, *Потери шведского офицерского корпуса в полтавском сражении*, [in:] *Полтава. К 300-летию Полтавского сражения. Сборник статей*, ред. Ольга Г. Агеева, Владимир А. Артамонов, Москва 2009 [Aleksandr W. BIESPAŁOW, *Potieri szwedzkiego oficerskiego korpusa w poltawskom srażenii*, [in:] *Poltawa. K 300-letiju Poltawskiego sraženija. Sbornik statiej*, red. Olga G. AGIEJEWA, Władimir A. ARTAMONOW, Moskwa 2009], s. 154.

¹⁰ C. O. NORDENSVAN, op.cit., s. 122. Powszechnym sposobem na zostanie oficerem było rozpoczęcie służby jako ochotnik-wolontariusz (*volontär*). Zwyczaj ten funkcjonował w Szwecji od końca XVI w. Ochotnicy szkolili się na podoficerów i oficerów. Mieli też lepszą pozycję w armii niż inni żołnierze, ponieważ uznawano ich za grupę przyszłych dowódców. Do 1730 r. przyjmowano kandydatów poniżej 15 roku życia. Zob. *Volontär*, [in:] *Nordisk familjebok. Uggelupplagan*, Bd: 32: *Werth–Väderkvarn*, red. Theodor WESTRIN, Stockholm 1921, s. 1023–1025.

np. Wrocław (niem. Breslau) lub Oleśnica (niem. Oels). We wstępie do słownika A. L. C. Lewenhaupt zaznaczył, że nie jest to dzieło kompletne, ponieważ nie zawiera nazwisk tych, którzy odeszli ze służby w latach 1697–1699, a dla lat 1700–1718 występują spore braki, zwłaszcza w przypadku niższych stopni i osób służących w regimentach sformowanych poza Szwecją. Podkreślił, że przeprowadzona przez niego kwerenda była szeroka, ale nie wnikliwa, ponieważ skoncentrował się na przedstawieniu najważniejszych informacji, takich jak: imię i nazwisko, daty urodzenia oraz śmierci, przebieg kariery wojskowej i cywilnej, konfirmacja, udział w bitwach, a także wiadomości o stanie cywilnym i dzieciach¹¹. Niestety pojawiają się w owej pracy również błędy, które trzeba zweryfikować. Nie jest to łatwe, gdyż słownik podaje ogromną liczbę około 20 000 nazwisk oficerów służących w różnych rodzajach broni (piechocie, kawalerii, artylerii, flocie) oraz rozmaitych narodowości (Szwedów, Finów, Niemców, Duńczyków, Norwegów, Polaków, Litwinów, Żydów, Francuzów, Anglików, Szkotów, Rosjan, Włochów, Estończyków, Łotyszów)¹². Adam Ludvig Carl Lewenhaupt korzystał z kilku rodzajów źródeł przechowywanych w Riksarkivet lub Krigsarkivet, które mogą być bardzo przydatne w dalszych badaniach nad tematyką oficerów pochodzących ze Śląska: 1) królewskiej registratury (*Riksregistraturet*); 2) listów pisanych przez dowódców regimentów do króla (*Regementschefers skrivelser till Kungl. Maj:t*); 3) wykazów kwalifikacji (*meritförteckningar*) i wojennych zasług oficerów (*meritlistor*); 4) dokumentów związanych z likwidacją (*likvidationer*) i redukcjami (*reduktions*) oddziałów wojskowych oraz utworzonego w 1719 r. Królewskiego Biura Zadłużenia (*Riksens ständers kontor*); 5) akt Komitetu Rozłokowania (*Placeringsdeputationen*) z 1723 r.; 6) archiwów regimentów (*regimentsarkiven*) i różnego rodzaju rolli oddziałów (*rullor*)¹³; 7) materiałów domów dla inwalidów wojennych (*krigsmanshusets arkiv*). Do tego dochodzą sporządzane przez szwedzką administrację listy szwedzkich jeńców wojennych (*Krigsfångar*). Zgromadzone

¹¹ Adam LEWENHAUPT, *Förord*, [in:] idem, *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar*, Bd. 1–2, Stockholm 1920–1921, s. III.

¹² Zob. Arnis KOHS JUMĪTIS, *Zem Kārļa XII karogiem. Latviešu karavīri 18. gadsimta Zviedrijas armijā*, Rīga 2016.

¹³ *Generalmönsterrullor* zawierały następujące informacje o żołnierzu: a) imię i nazwisko oraz przypisany do niego numer; b) nazwę roty, z której pochodził, tj. najmniejszej jednostki administracyjno-wojskowej składającej się z jednego lub kilku gospodarstw, które utrzymywały jednego lub dwóch żołnierzy – tzw. *rotar* dla piechoty lub *rusthåll* dla kawalerii – cztery roty w sile sześciu–siedmiu mężczyzn składały się na kapralstwo (*korporalskap*) liczące 25 żołnierzy, a pięć kapralstw stanowiło kompanię (*kompani*) mającą na stanie około 125–150 piechurów lub jeźdźców; c) miejsce urodzenia i wiek; d) liczbę lat przebytej służby; e) liczbę lat do odsłużenia; f) rok wstąpienia na służbę; g) rok odejścia ze służby; h) zawód i stan cywilny; i) przebieg służby z uwzględnieniem konkretnych kampanii oraz uczestnictwo w bitwach; j) stan zdrowia; k) odniesione rany; l) pobrane urlopy.

w wyniku kwerendy przeprowadzonej w tych zespołach informacje pozwoliłyby na dalsze badania w szwedzkich archiwach kościelnych, ponieważ dla znacznej liczby oficerów pochodzących ze Śląska Szwecja stała się drugą ojczyzną, czego przykładem są choćby Franz Bolislaus von Holly i Hans Dumky. W Szwecji zawarli oni małżeństwa i urodziły się tam ich dzieci. Jedynie nieliczni, którzy przeżyli wojnę, zdecydowali się na powrót w swoje rodzinne strony.

Niezwykle owocna mogłaby okazać się także kwerenda w archiwach niemieckich, austriackich, rosyjskich, duńskich, łotewskich i estońskich. Należy wziąć pod uwagę, że przedstawiciele charakteryzowanej grupy na przestrzeni lat służyli w armiach rozmaitych państw, a także przebywali jako jeńcy w różnych krajach. Niestety dotychczasowe poszukiwania w archiwach polskich nie przyniosły pozytywnych rezultatów, jeżeli chodzi o badania prozopograficzne nad kadrą oficerską armii szwedzkiej pochodzącą ze Śląska.

Oficerowie ze Śląska służyli zarówno w regularnych regimentach systemu *yngre indelningsverket* (15%), *utskrivning* (2,5%) oraz rezerwowych w ramach poboru *männigaregementen* (10%), jak i werbunkowych formacjach zaciągu *värvade* (92,5%), stanowych *ståndsdragoner* (5%), a także jako tzw. *volontär* (2,5%), tj. bez przydziału do określonej jednostki. Spośród nich 27,5% służyło w piechocie, natomiast najwięcej – aż 72,5% – w kawalerii, z czego 82,76% w dragonii (60% ogółu), a 17,24% w rajtarii (12,5% ogółu). Z tworzonych w ramach systemu *värvade* regimentów dragońskich oficerowie pochodzący ze Śląska najczęściej wstępowali do: 1) *Bremiska dragonregementet* – utworzonego 25 XI 1699 r. w Bremie pod dowództwem Ernsta Detlofa von Krassowa w sile 800 żołnierzy¹⁴; 2) *Meyerfeldt (Meijerfeldt) dragonregemente* – powstałego 20 XI 1703 r. w Topolnie pod dowództwem Johanna Augusta Meyerfeldta (Meijerfeldta), według różnych informacji w sile 600–1000 żołnierzy¹⁵; 3) *Schlesiska dragonregemente* – powstałego 12 XII 1703 r. pod dowództwem Gustava Adama Taubego, według różnych źródeł liczącego 600–1000 żołnierzy¹⁶.

Zasadniczo można wymienić trzy okresy wstępowania oficerów pochodzących ze Śląska na służbę szwedzką: 1) do 1703 r. – 17,5% z analizowanej grupy; 2) od przełomu lat 1703 i 1704 (początki operowania wojsk szwedzkich na granicy Śląska i Wielkopolski) do klęski pod Połtawą w 1709 r. – 67,5%; 3) po 1709 r. – 15%.

¹⁴ C. O. NORDENSVAN, op.cit., s. 173; Georg TESSIN, *Die deutschen Regimenter der Krone Schweden*, T. 2: *Unter Karl XI. und Karl XII. (1660–1718)*, Köln–Graz 1967, s. 191–197.

¹⁵ C. O. NORDENSVAN, op.cit., s. 176; Lars E. HÖGLUND, Åke SALLNÄS, *The Great Northern War 1700–1721: Colours and Uniforms*, trans. Daniel A. SCHORR, Karlstadt 2000, s. 97; G. TESSIN, op.cit., s. 218–221. W 1708 r. miał osiągnąć stan 1250–1500 żołnierzy.

¹⁶ C. O. NORDENSVAN, op.cit., s. 176; L. E. HÖGLUND, A. SALLNÄS, op.cit., s. 97; G. TESSIN, op.cit., s. 211. W 1708 r. miał osiągnąć stan 1000–1250 żołnierzy.

W latach 1703–1706 znaczna część tych oficerów wypełniała zadania zwiadowcze i szpiegowskie na terenie Śląska¹⁷, a także pełniła służbę podczas działań militarnych, dzieląc los rdzennych szwedzkich oficerów w czasie niewoli czy zesłania na Syberii. Niewątpliwie czynnikiem spajającym szwedzki korpus oficerski była religia. Brutalne lata wojny i niewoli były w przekonaniu oficerów karolińskich, którzy uważali się za narzędzie w rękach Boga, drogą do odnalezienia Chrystusa¹⁸. Dlatego też nie bez powodu została wymieniona w słowniku A. L. C. Lewenhaupta data aktu konfirmacji niemal każdego oficera, który stanowił jeden z najważniejszych elementów doktryny luteranckiej. Akt konfirmacji (składający się z potwierdzenia wyznania wiary, komunii oraz zdanego po kilkuletniej nauce egzaminu) był istotnym ogniwem w łańcuchu dowodzenia armii szwedzkiej, a przede wszystkim stanowił wyznacznik dla najwyższej grupy oficerów szwedzkich zwanych Karolinami. Wynikało to m.in. z tego, że mieli oni reprezentować ideał chrześcijańskiego wojownika, według wzoru ortodoksyjnego Kościoła luteranckiego, pod autokratycznym przewodnictwem królewskim, gdyż władca Szwecji był jednocześnie zwierzchnikiem Kościoła państwowego. Mieli być oni związani z nim na płaszczyźnie cywilno-wojskowej, jak też religijnej, jako wojownicy Boga i króla, który był *virtus militaria* (uosobieniem ideału wojownika)¹⁹.

W 1621 r. Gustaw II Adolf wydał artykuły wojskowe opracowane przez kanclerza Axela Oxenstiernę i pierwszego kaznodzieję Johannes Botvidi, w których oprócz kwestii dyscypliny zawarto także regulacje dotyczące duszpasterstwa wojskowego i religijnych obowiązków żołnierzy. Opublikowane w Sztokholmie w 1683 r. przez Karola XI artykuły wojskowe²⁰ zasadniczo nie wносиły nic nowego w kwestii sprawowania duszpasterstwa wojskowego, zwiększały jednak liczbę modlitw przewidzianych dla żołnierzy. Istotną lekturą było również dzieło²¹ luteranckiego kaznodziei i żołnierza Karola X Gusta-

¹⁷ Zob. *Generalen friherre Carl Gustaf Rehnkölds*, s. 135–139, 174; Carl G. Rehnköld do Karola XII, Wieluń 17 I 1704 r., [in:] *KKD*, Bd. 11, s. 42–43.

¹⁸ Ville SARKAMO, *Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa*, Jyväskylä 2011, s. 146; idem, *Warrior Values in Carolean Society: The Role of Fighting in the Worldview of the Eighteenth-Century Swedish Officers*, *Militärhistorisk tidskrift*, 2014, No. 1, s. 72.

¹⁹ Idem, *Karoliinien soturiarvot*, s. 134, 143; idem, *Karolinernas akillesval. Krigarären inom den karolinska armén under stora nordiska kriget (1700–1721)*, *Historisk Tidskrift för Finland*, 2005, nr 4, s. 425.

²⁰ *Krigz-articlar som aff den stormechtigste konung och herre. herr Carl XI. [...] Åhr 1683 förnyade och stadgade äre. Jemte där til hörige acter, som på andre sijdan vpräcknas. Med högst-bemälte Kongl. May:tz nådige privilegio, at ingen hwarken här i rikjet och des vnderliggande provincier detta må eftertrycka, eller vtan ifrån införa och förfällia, wid confiscation aff exemplaren*, Stocholm 1683.

²¹ Julius Richart DE LA CHAPELLE, *Een militarisch exercitiæ book, eller Regementz spiegel, aff ett infanterie, hwarvthinnan författas, huru ett regemente böör wara besatt [...] korteligen*

wa – Juliusa Richarta de la Chapelle²², który ściśle powiązał służbę wojskową ze sferą religijną²³.

Historycy szwedzcy piszący o bitwach Karola XII zgadzają się z tezą, że morale i dyscyplina żołnierzy zaszczone przez kapelanów luterzańskich przyczyniły się do karolińskich zwycięstw (oprócz taktyki, szkolenia, doświadczenia itp.). Wychodzono z założenia, że wygrana bitwa była łaską bożą, a przegrana odbierano jako karę boską. Kapelani w swoich kazaniach zawsze odwoływali się do Starego Testamentu, przez co byli postrzegani jako strażnicy surowej dyscypliny wojskowej oraz kościelnej. Sąd wojenny traktowano jak sąd boży, który pozwalał oczyścić dany regiment z grzechu i usunąć jego sprawców. Jeżeli rzecz dotyczyła całej wspólnoty, to sądy odbywały się pod gołym niebem, w innych zaś przypadkach w zamkniętych pomieszczeniach. Żołnierzy naruszających dyscyplinę zgodnie z wykładnią zawartą w dziele J. R. de la Chapelle karano cielesnie, ponieważ uważano, że dusza ma połączenie z ciałem. W związku z tym służba kapelanów w armii szwedzkiej miała charakter powszechny. W regimencie piechoty (1200 żołnierzy) czy kawalerii (1000 żołnierzy) było ich zawsze trzech, czyli przynajmniej jeden na batalion (dwa bataliony w regimencie) i jeden odpowiedzialny za cały regiment. Sytuacja ta odnosiła się do regularnych jednostek rekrutowanych w Szwecji, co było uregulowane prawnie. W przypadku jednostek zaciąganych za granicą zwyczaj był tylko jeden kapelan w regimencie²⁴.

W czasie wojny służba kapelanów przybierała również charakter polowy. Żołnierze szwedzcy przyjmowali komunię przed bitwą, po odbytym nabożeństwie. Natomiast po bitwie otrzymywali ją tylko ciężko ranni lub umierający. Tego typu posługi, podobnie jak duże starcia zbrojne, należały do rzadkości i regularne obowiązki kapelanów polegały na utrzymaniu w regimentach „modlitewnej dyscypliny”. Modlitwę odmawiano wspólnie w regimencie, batalionie i kompanii dwa razy dziennie. Oficerowie byli zobowiązani do czytania modlitewników tak samo jak podoficerowie i szeregowcy. Pozostawały więc one na obowiązkowym wyposażeniu każdego żołnierza w armii szwedzkiej,

sammanfattadt [...] aff Iulius Richard Delachapelle, cum gratia & privilegio ser. Reg. Maj. Sveciæ, Stockholm 1669.

²² Arne MUNTHE, *Julius Richart de la Chapelle*, [in:] *Svenskt biografiskt lexikon* (dalej cyt. SBL), Bd. 10, Stockholm 1931, s. 599.

²³ David GUDMUNDSSON, *The Consolation of Soldiers: Religious Life in the Swedish Army during the Great Northern War*, *Scandinavian Journal of History*, vol. 39: 2014, no. 2, s. 213; V. SARKAMO, *Karoliinién soturiarvot*, s. 38; idem, *Karolinernas akillesval*, s. 419.

²⁴ V. SARKAMO, *Karoliinién soturiarvot*, s. 12, 83, 145; idem, *Honour, Masculinity and Corporality in the Officer Corps of Early Eighteen-Century Sweden*, *Sjuttonhundratålet. Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies*, vol. 7: 2010, s. 33, 36; D. GUDMUNDSSON, op.cit., s. 213.

obok *Małego Katechizmu* Marcina Lutra²⁵, z którego znajomości byli odpytani przez kapelana. Dopiero jego opanowanie i spowiedź uprawniały do uczestnictwa w Eucharystii²⁶. Nabożeństwa odbywały się w regimentach trzy razy w tygodniu, raz w piątki, a dwa razy w niedziele i inne święta. Składały się one ze śpiewania hymnów i odmawiania modlitw oraz kazania. Zmuszało to kapelanów do przygotowania nawet trzech kazań w tygodniu²⁷, zgodnych z metodami homiletycznymi. Celem kaznodziei było zapewnienie żołnierzom pocieszenia, jak i pewności, że ich służba była sprawiedliwym posłannictwem. W myśl tego założenia umierali w swoim powołaniu z czystym sumieniem. Kapelani mieli więc niezwykle istotne znaczenie w wojsku. Zapewniali dowódcom przekonanych do słuszności swoich działań oficerów i podoficerów oraz zdyscyplinowanych żołnierzy, dobrze przygotowanych na trudy życia wojskowego, w czasie bitwy przekonanych o tym, że wypełniają obowiązki wobec Boga, króla i dowódcy. W stan swoistego „transu” wprowadzano ich za pomocą rytuału, na który składały się dźwięki bębnów i piszczałek, przemówienia dowódców oraz kazania kapelanów głoszących, że żadna kula armatnia lub muszkietowa nie trafi ich bez woli bożej. Był to przejaw typowego fatalizmu karolińskiego, gdzie przez oswojenie się ze śmiercią szwedzcy oficerowie i żołnierze umierali na polu bitwy jako męczennicy za wiarę, Boga i króla²⁸.

W przypadku pełniących służbę w armii Karola XII oficerów, którzy pochodzili ze Śląska, należy wymienić przedstawicieli takich starych i możnych rodów, jak: von Braun²⁹, von Burski³⁰, von Debschütz³¹, von Ferentheil³², von Franckenberg³³, von Holly³⁴, von Koschembahr³⁵, von Lindeiner³⁶, von Luck³⁷,

²⁵ Martin LUTHER, *Der Kleine Catechismus. Fuer die gemeyne Pfarherr vnd Prediger*, Marburg 1529. Po raz pierwszy przetłumaczony na język szwedzki w 1544 r.

²⁶ V. SARKAMO, *Karoliiniin soturiarvot*, s. 42, 144; D. GUDMUNDSSON, op.cit., s. 214.

²⁷ V. SARKAMO, *Karoliiniin soturiarvot*, s. 144.

²⁸ Ibid., s. 41, 81, 89; idem, *Warrior Values in Carolean Society*, s. 66; D. GUDMUNDSSON, op.cit., s. 215–217.

²⁹ Johan Wilhelm von Braun – urodził się w 1684 r. na Śląsku (prawdopodobnie w miejscowości Brunów koło Lubinia [niem. Braunau]). Służbę rozpoczął w stopniu sierżanta (*sergeant*) w założonym w 1711 r. i liczącym 690 żołnierzy *Östra skånska infanteriregementet (utskrivning)*. Brał udział w walkach w Skanii (1712–1714) oraz Norwegii (1718). W dniu 9 IV 1718 r. otrzymał stopień chorążego piechoty (*fänrik*). Odszedł ze służby 13 II 1720 r. Krigsarkivet i Stockholm (dalej cyt. KrA), 0023 (Generalmönsterrullor 1660–1887), 0 (Arkiv med löpande volymnumrering), 1405 (*Östra Skånska regementet 1716*), bez pag.; Riksarkivet i Stockholm (dalej cyt. RA), 1112.1 (Riksregistraturet 1523–1718), B (Riksregistraturet), 692 (1718 mars–april), k. 702; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 81; Carl O. NORDENSVAN, *Svenska arméns regementen 1700–1718*, Karolinska Förbundets Årsbok, 1920, s. 92.

³⁰ Joachim Ernst von Burski (Bursky, Burschy, Burschie) – pochodził ze Śląska. Służbę rozpoczął jako drugi kornet (*sekundkornett*) w *Bremiska dragonregementet (värvade)* 10 X 1712 r. Po oblężeniu twierdzy Tönning w księstwie Holstein-Gottorp, trwającym od lutego do 16 V /

5 V 1713 r., dostał się do niewoli. Powrócił z niej w 1714 r. lub później. Aktu confirmacji dopełnił 13 I 1715 r. W dniu 9 III 1717 r. został kornetem (*kornett*) w *Upplands femmänningsregemente till häst (männingsregementen – tillfälliga förband)*. Następnie awansował na drugiego porucznika (*sekundlöjtnant*) 26 VI 1718 r. Odszedł ze służby 30 IX 1719 r. Być może był spokrewniony z Casparem Leopoldem von Burskim. RA, 1112.1, B, 680 (1715), k. 59; *ibid.*, 694 (1718 juni–juli), k. 1250; KrA, 0388 (Krigshandlingar Stora nordiska kriget 1699–1734), 14 B (Krigsfångar), 11 a, s. 99; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 99; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 195, 197.

³¹ Georg Adam von Debschütz (Debschitz) – pochodził ze Śląska. Prawdopodobnie w 1704 r. zaciągnął się w stopniu sierżanta (*sergeant*) do tworzonego *Meijerfeldt dragonregemente (värvade)*. Od 15 XII 1705 r. pełnił funkcję korneta (*kornett*). Aktu confirmacji dopełnił 27 II 1706 r. Został ciężko ranny pod Siedlcami (niem. Zedlitz / Zelitz / Zelist) koło Lubinia 31 VII 1706 r. i zapewne niedługo potem zmarł. RA, 1112.1, B, 640 (1706 jan–sept), k. 95–95v; *ibid.*, 522 (Kammarkollegiet Ämnessamlingar), 16 (Kammarkollegiet Likvidationsakter [Likvidationer] 1500t–1700t), 7a (Hären Löneavräkningar efter 1680 serie 7 a), 9, nr 804, bez pag.; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 137; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 219–220.

³² Carl Sigmund von Ferenthiel – urodził się w 1692 r. na Śląsku, jako syn Fredrika (Friedricha) Wilhelma von Ferenthiela i nieznaney z imienia kobiety z rodu von Mutschelnitz. Jako dziecko został wysłany na służbę na dwór władców Holstein-Gottorp. W 1700 r., w wieku zaledwie ośmiu lat, nadano mu stopień chorążego piechoty (*fänrik*) w *Södermanlands infanteriregemente (indelningsverket)*. Następnie 11 III 1711 r. awansował na stanowisko porucznika (*löjtnant*) w lejtkompanii (*livkompaniet*), choć funkcję tę mógł pełnić już od 1710 r. Potem 18 X 1714 r. został drugim kapitanem (*sekundkapten*). Aktu confirmacji dokonał 8 III 1716 r. Po zakończeniu oblężenia twierdzy Tönning, które trwało od lutego do 16 V / 5 V 1713 r., dostał się do niewoli. Służbę zakończył w stopniu majora (*major*) 12 V 1721 r. i powrócił na Śląsk. Pierwsze małżeństwo zawarł z Charlotte Eleonor von Zollikofer, wdową von Korckwitz (1689–1729). Drugą jego żoną była Johanna Juliana von Tschirsky (1691–1764). KrA, 0023, 0, 132 (Södermanlands regemente 1710), bez pag.; *ibid.*, 133 (Södermanlands regemente 1718), bez pag.; *ibid.*, 134 (Södermanlands regemente 1719), bez pag.; RA, 1112.1, B, 652 (1711 rådets reg. jan–april), k. 705; *ibid.*, 684 (1716 jan–juli), k. 655; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 193.

³³ Maximilian Ferdinand von Franckenberg (Frankenberg) – urodził się 10 III 1680 r. w Oleśnicy w rodzinie marszałka dworu wirtemburskiego i starosty księstwa oleśnickiego Hansa Henrika von Franckenberga i Heleny Sibylli von Gellhorn. W dniu 12 XII 1703 r. otrzymał stopień kapitana (*kapten*) w lejtkompanii (*livkompaniet*) *Taubes (Schlesiska) dragonregemente (värvade)* i z rozkazu Carla G. Rehnskiölda prowadził działalność szpiegowską oraz akcję werbowniczą we Wrocławiu. Aktu confirmacji dokonał 28 V 1704 r. W czasie podróży z Rzeczypospolitej do swoich posiadłości na Śląsku 14 X 1705 r. został zaatakowany przez polski oddział w lesie pod miejscowością Chojnik (niem. Honig) koło Międzyborza. W wyniku odniesionych ran zmarł prawdopodobnie 19 X 1705 r., będąc w stopniu majora (*major*). Spośród jego ośmiu braci jeden był oficerem armii brandenburskiej (Ernest Leopold), a drugi (Casper Magnus) był porucznikiem (*löjtnant*) w *Taubes (Schlesiska) dragonregemente (värvade)*. RA, 1112.1, B, 633 (1703 sept–dec), k. 505v; KrA, 0023, 0, 1603 (Överste Gustav Adam Taubes dragonregemente 1704), bez pag.; *ibid.*, 1604 (Överste Gustav Adam Taubes dragonregemente 1705), bez pag.; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 208; Johann SINAPIUS, *Schlesischer Curiositäten Erste Vorstellung, Darinnen die ansehnlichen Geschlechter Des Schlesischen Adels, Mit Erzählung*

Des Ursprungs, der Wappen, Genealogien, der qualificirtesten Cavaliere, der Stamm- Häuser und Güter beschrieben [...], T. 1, Leipzig 1720, s. 29, 369; Carl G. Rehnskiöld do Karola XII, Wieluń 17 I 1704 r., [in:] *KKD*, Bd. 11, s. 42–43; *Generalen friherre Carl Gustaf Rehnskiölds*, s. 135–137; G. TESSIN, op.cit., s. 211; Roman SĘKOWSKI, *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny*, t. 2: D–G, Katowice 2003, s. 193–194, 216.

Casper Magnus von Franckenberg (Frankenberg) – urodził się w 1684 r. na Śląsku i był bratem M. F. von Franckenberga. Służbę wojskową rozpoczął w armii cesarskiej w stopniu porucznika (*leutnant*). W dniu 1 III 1705 r. został kornetem (*kornett*) w *Taubes (Schlesiska) dragonregemente (värvade)*, a 24 czerwca pierwszym porucznikiem (*premiärlöjtnant*). Aktu konfirmacji dokonał w tym samym roku 13 maja. Następnie 13 VII 1707 r. awansował na kapitana (*kapten*). Zginął 9 II / 28 I / 29 I 1709 r. w bitwie pod Oposzną. KrA, 0023, 0, 1604 (*Överste Gustav Adam Taubes dragonregemente 1704*), bez pag.; *ibid.*, 0090 (Likvidationer: Stora nordiska kriget 1702–1751), II (Likvidationer uppgjorda inom kammarkollegii 2:dra avräkningskontor), 88 (nr 1954–1976), nr 1957; RA, 1112.1, B, 638 (1705 maj–juni), k. 128v–129; *ibid.*, 644 (1707 maj–dec), k. 610v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 208; G. TESSIN, op.cit., s. 212, 214.

Sylvius Ferdinand von Franckenberg (Frankenberg) – urodził się w 1672 r. na Śląsku jako syn Hansa Ernsta von Franckenberga. Służbę wojskową rozpoczął za granicą. W dniu 20 VIII 1705 r. został drugim porucznikiem (*sekundlöjtnant*) w *Pommerska dragonregementet (värvade)*. Aktu konfirmacji dokonał 28 VIII 1706 r. Zginął w bitwie pod Kaliszem 29 / 18 / 19 X 1706 r. RA, 1112.1, B, 640, k. 606v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 208.

³⁴ Frantz Bolislaus von Holly (Holli, Hollij) – urodził się na Śląsku w okolicach Raciborza. Służbę rozpoczął w armii saskiej. Podczas działań na Mazowszu dostał się do niewoli szwedzkiej pod Pułtuskim 1 V / 20 IV / 21 IV 1703 r. (walczyły tam cztery regimenty saskich kirasjerów: Królowej, Stienau, Beusta i Tiesenhausena oraz dragonów: Gwardii, Schulenburga, Goltza i Wolffenbüttel). Przebywając w Szwecji, przeszedł na luteranizm, prawdopodobnie przed narodzinami swojego pierwszego syna Michaela Leopolda (ur. 1 X 1707), a 13 I 1708 r. pełniąc funkcję zarządcy (*vaktmästare*) w Skänninge, poślubił Marię Sophie Cassel (zm. 13 VII 1757), z którą miał czwórkę dzieci; poza wspomnianym Michaelem Leopoldem: Franziskusa Johanna (ur. 19 IV 1711), Petrusa Wilhelma (ur. 21 VII 1716), Annę Barbarę (ur. 1 XII 1719). Po powrocie do Rzeczypospolitej został drabantem (*värvade*) Stanisława Leszczyńskiego. W dniu 16 IX 1709 r. otrzymał stopień kaprala (*korpral*) w *Upplands femmänningsregemente till häst (männingsregementen – tillfälliga förband)*. W następnym roku mianowano go na stopień kwartmistrza (*kvartermästare*), a 6 XI 1711 r. drugiego korneta (*sekundkornett*). Aktu konfirmacji dokonał 25 III 1715 r. i 12 maja awansował na pierwszego korneta (*premiärkornett*). W dniu 25 X 1717 r. został promowany do stopnia porucznika (*löjtnant*). Odszedł ze służby 30 IX 1719 r. Zmarł 25 II 1724 r. w Skänninge. KrA, 0023, 0, 1612 (*Upplands tre- och femmänningsregemente kavalleri 1710*), bez pag.; *ibid.*, 1613 (*Upplands tre- och femmänningsregemente kavalleri 1713*), bez pag.; *ibid.*, 1614 (*Upplands tre- och femmänningsregemente kavalleri 1715*), bez pag.; *ibid.*, 1615 (*Upplands tre- och femmänningsregemente kavalleri 1716*), bez pag.; *ibid.*, 0022 (*Rullor 1620–1723*), 1719, 19 (*Diverse rullor. Upplands femmänningskav.reg., gen. major Vilhelm Bennet 1719*), bez pag.; *ibid.*, 0090, II, 89 (nr 1977–1990), nr 1978; RA, 1112.1, B, 680, k. 396v; *ibid.*, 688 (1717 juni–okt), k. 826v; *ibid.*, Vadstena landsarkiv, 00337 (Skänninge kyrkoarkiv 1634–1999), C (Födelse- och dopböcker), 1 (1634–1743), k. 161, 193, 229, 252 (s. 325, 389, 461, 507); *ibid.*, C (Lysning och vigsel), 1 (1634–1743), k. 163 (s. 329); *ibid.*, C (Död och begravning), 1 (1634–1743), k. 277v (s. 558); *ibid.*, C (Död och begravning), 2 (1744–1794), k. 75 (s. 147); A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 303.

³⁵ Melchior Fredrik von Koschembahr (Koschembar, Kuschembar) – urodził się w 1682 r. na Śląsku. Na szwedzką służbę wstąpił w 1705 r. i 11 lutego otrzymał stopień korneta (*kornett*) w *Dücker's (Preussiska) dragonregemente (värvade)*. W dniu 12 III 1707 r. awansował na porucznika (*löjtnant*). Dostał się do niewoli pod Perewołoczną 11 VII / 30 VI / 1 VII 1709 r., a następnie przebywał w obozie w Świjażsku (ros. Свяжск) nad Wołgą koło Kazania. Między 13 III a 7 XII 1711 r. brał udział w marszu kolumny jeńców szwedzkich do Tobolska (przebywał także w miejscowości Wierchoturie – ros. Верхотурье, 300 km na północ od Jekaterynburga). Z niewoli wrócił w lipcu 1722 r. Służbę zakończył w stopniu kapitana (*kapten*) 30 VIII 1722 r. Zmarł we Wrocławiu w 1728 r. Brał udział w bitwach pod Grodnem (7 II / 27 I / 28 I 1708 r.), Oposzną (9 II / 28 I / 29 I 1709 r.) i Połtawą (8 VII / 27 VI / 28 VI 1709 r.). RA, 1112.1, B, 637 (1705 jan–april), k. 323v; KrA, 0023, 0, 1602 (Överste Karl Gustav Dücker's preussiska dragonregemente 1705), bez pag.; *ibid.*, 0388, 14 B, 1, s. 62; *ibid.*, 2, s. 169; *ibid.*, 3, s. 30; *ibid.*, 5, s. 121; *ibid.*, 6, s. 26; *ibid.*, 10, s. 42; *ibid.*, 11 a, s. 169; *ibid.*, 0090, II, 89, nr 1985; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 354; *Anders Pihlströms dagbok 1708–1723*, [in:] *Historiska Handlingar*, del. 18:4, utg. Ernst CARLSON, Stockholm 1903, s. 132. Barthold A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s Krigare. Samt andre embetsmän och personer, under denna konungs tid, Fångne i Ryssland, Flygtige i Turkiet, eller dodskjutne i fält. Med bilagor*, Bd. 1, Stockholm 1818, s. 319; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 209–210.

³⁶ Wilhelm Gideon von Lindeiner (Lindainer, Lindener) – pochodził ze Śląska. Pan na Śliwczkach (niem. Schleibitz) w księstwie oleśnickim, a także na Rożnowie (niem. Rosen). Jego ojcem był Georg Ernst von Lindeiner. Służbę rozpoczął w *Meijerfeldt dragonregemente (värvade)* w stopniu korneta (*kornett*) w 1704 r. i niedługo potem, 1 maja awansował na stanowisko porucznika (*löjtnant*). Aktu konfirmacji dokonał 13 II 1705 r. Następnie 20 XI 1705 r. dostał się do niewoli rosyjskiej. Brał udział w marszu szwedzkiej kolumny jeńców z Czeboksar (ros. Чебоксары; szw. Sabbakzarske/Zabbakzarske) do Tobolska w dniach 29 III – 26 VIII 1711 r. Tam ożenił się 12 V 1713 r. z Anną Heleną von Drentel (1696 – 28 X 1752), córką majora (*major*) Johana Henrika von Drentela (zm. 1704) i Louisy Charlotty Patkull. Miał z nią córkę Charlott Elisabeth. Zmarł 1 VIII 1716 r. w Tobolsku. Anna Helena po raz drugi wyszła za mąż za hrabiego kapitana (*kapten*) Gustava Mörnera, z którym wróciła z Syberii w 1722 r. RA, 1112.1, B, 637, k. 342; KrA, 0388, 14 B, 1, s. 59; *ibid.*, 3, s. 28; *ibid.*, 5, s. 118; *ibid.*, 6, s. 24; *ibid.*, 10, s. 48; *ibid.*, 0090, II, 40 (nr 813–829), nr 815; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 409; B. A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s*, Bd. 1, s. 699; *Anders Pihlströms dagbok 1708–1723*, s. 114; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 221.

³⁷ Carl Mauritz von Luck (Låck – szwedzki wariant nazwiska) – urodził się w 1690 r. na Śląsku. W 1706 r. został kornetem (*kornett*) w *Görtz dragonregemente (värvade)*, od 1707 r. *Gyllenstiernas dragonregemente (värvade)*. Brał udział w bitwach pod Kobielakami (ros. Кобеляки) 28 / 17 / 18 III 1709 r. i Połtawą 8 VII / 27 VI / 28 VI 1709 r., gdzie został ranny w lewe biodro. Dostał się do niewoli w grudniu 1709 r., a następnie przebywał w Tobolsku. Powrócił do Szwecji w czerwcu 1722 r. KrA, 0388, 14 B, 1, s. 74; *ibid.*, 2, s. 378; *ibid.*, 3, s. 35; *ibid.*, 6, s. 32; *ibid.*, 10, s. 49; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 421. B. A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s*, Bd. 1, s. 346; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 224–225.

Hans Fredrik von Luck (Läck) – pochodził ze Śląska. Służył jako kornet (*cornet*) w armii cesarskiej. W tym samym stopniu wstąpił na służbę do *Meijerfeldt dragonregemente (värvade)* 24 II 1705 r. Aktu konfirmacji dokonał 27 IX 1705 r. W dniu 14 V 1707 r. promowano go na porucznika (*löjtnant*). Odszedł ze służby w 1709 r. RA, 1112.1, B, 639 (1705 juli–dec), k. 795; *ibid.*, 644, s. 212; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 421; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 220.

von Minckwitz³⁸, von Netz³⁹, von Poser⁴⁰, von Prittwitz⁴¹, von Qvitzow⁴², von Sternberg⁴³, von Troschke⁴⁴, von Unruh⁴⁵, von Woyrisch⁴⁶. Do rodzin reprezentujących mniej znaczącą szlachtę śląską należeli: Görlitz⁴⁷, Hoffman⁴⁸, Kluge⁴⁹, Krause⁵⁰, Nering⁵¹, Rotter⁵², Schmitt⁵³, Snoilsky⁵⁴, Wajjdner⁵⁵. Interesujący

³⁸ [—] von Mickwitz (Minkwitz, Minkewitz) – pochodził ze Śląska. Służbę wojskową rozpoczął w armii cesarskiej. W styczniu 1705 r. został mianowany kornetem (*kornett*) w ósmej kompanii *Bremiska dragonregimentet (värvade)*. Do aktu konfirmacji przystąpił 27 IV 1705 r. Na początku stycznia 1706 r. dokonywał rozpoznania na Śląsku względem położenia i przemieszczania się wojsk saskich wzdłuż Odry. RA, 1112.1, B, 637, k. 1011; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 457; *Generalen friherre Carl Gustaf Rehnskölds*, s. 174; G. TESSIN, op.cit., s. 193.

³⁹ Julius Leopold von Netz (Netze) – urodził się w 1685 r. na Śląsku. Od 8 II 1705 r. służył w stopniu drugiego korneta (*sekundkornett*) w *Meijerfeldt dragonregemente (värvade)*. Aktu konfirmacji dokonał 15 VIII 1705 r. Ze służby odszedł 20 XII 1705 r. RA, 1112.1, B, 639, k. 795, 1358; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 475; G. TESSIN, op.cit., s. 220.

⁴⁰ [—] von Poser – pochodził ze Śląska. Karierę wojskową rozpoczął za granicą w stopniu korneta (*cornet*). W dniu 21 XI 1704 r. został drugim porucznikiem (*sekundlöjtnant*) w *Meijerfeldt dragonregemente (värvade)*. RA, 1112.1, B, 635 (1704 april–dec), k. 863; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 519; G. TESSIN, op.cit., s. 219.

⁴¹ Baltazar (Baltzer) Ernst von Prittwitz – urodził się w 1690 r. na Śląsku. Do 1708 r. był muszkieterem (*musketier*) na służbie Palatynatu Reńskiego (Elektoratu Reńskiego), następnie awansował w 1709 r. na stopień chorążego piechoty (*fähnrich*), a w 1712 r. porucznika (*leutnant*). Służbę u Jana Wilhelma Wittelsbacha, księcia i elektora Palatynatu Reńskiego, zakończył w 1714 r. W dniu 25 XI 1715 r. wstąpił na służbę szwedzką do *Urlik Carl von Bassewitz Wismarska dragonregemente (värvade)* w stopniu porucznika (*löjtnant*). Po oblężeniu Stralsundu 12 VII – 23 XII/1 VII – 12 XII 1715 r. dostał się do niewoli. Powrócił z niej w 1718 r. Ze służby odszedł 30 IX 1719 r. A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 522; G. TESSIN, op.cit., s. 230.

⁴² [—] von Qvitzow (Qvitzow) – pochodził ze Śląska. W dniu 13 II 1705 r. został kornetem (*kornett*) w *Meijerfeldt dragonregemente (värvade)*. Prawdopodobnie zginął w bitwie pod Kaliszem 29 / 18 / 19 X 1706 r. RA, 1112.1, B, 637, k. 342v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 526; G. TESSIN, op.cit., s. 220.

⁴³ Georg Fredrik von Sternberg – urodził się w 1689 r. na Śląsku. Od ok. 1706 r. służył jako muszkieter (*musketerare/musketör*) w *Guvernörsregementet i Wismar/Infanteriregemente i Wismar (värvade)*. Następnie został kapralem (*korpral*), a później awansował na stopień podoficerski (*underofficier*). W dniu 24 X 1706 r. promowano go na chorążego piechoty (*fänrik*). Aktu konfirmacji dokonał 28 I 1715 r. RA, 1112.1, B, 680, k. 111v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 661; G. TESSIN, op.cit., s. 256.

⁴⁴ Ernst Louis von Troschke – pochodził ze Śląska. Od 1699 r. w stopniu korneta (*cornet*) pełnił służbę u księcia Braunschweig-Wolfenbüttel Rudolfa Augusta. W 1702 r. udał się na służbę hanowerską w księstwie Braunschweig-Lüneburg, gdzie został porucznikiem (*leutnant*) w *Dragoner-Regiment Cuno Joshua von Bülow*, co sugeruje, że mógł walczyć w wojnie o sukcesję hiszpańską. W dniu 21 V 1708 r. został drugim kapitanem (*sekundkapten*) szwedzkiego *Pommerska dragonregementet (värvade)*. Poległ 20 / 9 XII 1712 r. w bitwie pod Gadebusch. KrA, 0023, 0, 1606 (Pommerska dragonerna 1708), bez pag.; ibid., 1607 (Pommerska dragonerna 1708), bez pag.; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 713; Barthold A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s Krigare. Samt andre embetsmän och personer, under denna konungs tid, Fångne i Ryssland, Flygtige i Turkiet, eller dodskjutne i fält. Med bilagor*, Bd. 2, Stockholm 1819, s. 188.

⁴⁵ Georg von Unruh – pochodził ze Śląska. Karierę wojskową rozpoczął w armii cesarskiej. W dniu 27 IV 1705 r. został kornetem (*kornett*) w czwartej kompanii *Bremiska dragonregementet* (*vårvade*). RA, 1112.1, B, 637, k. 1000; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 728; G. TESSIN, op.cit., s. 193.

⁴⁶ Christoffer Sigmund von Woyrisch – urodził się na Śląsku. Był kapitanem-porucznikiem (*kapitän-leutnant*) w armii cesarskiej. W dniu 7 III 1705 r. został kapitanem (*kapten*) w *Meijerfeldt dragonregemente* (*vårvade*). Aktu konfirmacji dokonał 15 VIII 1705 r. Niedługo potem zmarł. RA, 1112.1, B, 639, k. 795; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 773; G. TESSIN, op.cit., s. 219.

Adam Albrecht von Woyrisch – prawdopodobnie był krewnym C. S. von Woyrischa. Służbę wojskową rozpoczął w armii cesarskiej. Następnie 8 II 1705 r. został kapitanem (*kapten*) w *Meijerfeldt dragonregemente* (*vårvade*). Ze służby odszedł 31 X 1705 r. RA, 1112.1, B, 637, k. 262v; *ibid.*, 639, k. 1045; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 773; G. TESSIN, op.cit., s. 219.

⁴⁷ Johan Christoffer Görnitz (Giörlitz) – urodził się w 1681 r. w Oleśnicy. Pod koniec 1703 r. zgłosił się na ochotnika (*volontär*) do *Meijerfeldt dragonregemente* (*vårvade*), stopniowo awansując na kaprala (*korpral*), furierczyka (*furir*) i feldfebla (*fältväbel*). Został ranny podczas oblężenia Poznania przez siły sasko-polsko-rosyjskie w 1704 r., a w 1706 r. dostał się do niewoli w Wielkim Księstwie Litewskim, jednak niedługo potem został uwolniony. Powrócił do swojego regimentu i 20 II 1708 r. otrzymał stopień korneta (*kornett*). Podczas oblężenia Wepryku 24 XII 1708 – 7 I 1709 / 13–26 XII 1708 / 14–27 XII 1708 r. został poważnie ranny w lewe udo. Po klęsce pod Połtawą 8 VII / 27 VI / 28 VI 1709 r. dostał się do niewoli pod Perewołoczną 11 VII / 30 VI / 1 VII 1709 r. Szybko udało mu się z niej uciec i już we wrześniu 1710 r. przebywał na Pomorzu. W dniu 22 IX 1710 r. został kornetem (*kornett*) w *Bremiska dragonregementet* (*vårvade*). Następnie 26 VII 1712 r. promowano go na porucznika (*löjtnant*). Walczył pod Gadebusch 20 / 9 XII 1712 r., gdzie został raniony kulą, która drasnęła go na wysokości gardła. W dniu 1 VIII 1713 r. awansował na kapitana (*kapten*). Aktu konfirmacji dokonał 13 I 1715 r. Po oblężeniu Stralsundu 12 VII – 23 XII / 1 VII – 12 XII 1715 r. dostał się ponownie do niewoli. Zwolniony został w czerwcu 1716 r. i 2 października wstąpił do *Södra skånska kavalleriregementet* (*indelningsverket*). W 1717 r. uciekając przed duńskim oddziałem, znalazł się w Kivik we wschodniej Skanii. W dniu 26 VI 1718 r. otrzymał stopień drugiego rotmistrza (*sekundryttmästare*) w *Öfverstelöjtnantens Svabesholms sqvadron*, a w grudniu 1720 r. promowano go na pierwszego rotmistrza (*premiäryttmästare*). W lipcu 1722 r. jego funkcję przejął Nils Rooth, a on sam chwilowo znalazł się poza regimentem. Jednak niedługo potem zastąpił Nilsa Ratzwillę, wracając tym samym do *Öfverstelöjtnantens Svabesholms sqvadron* jako porucznik (*löjtnant*) z zagrodą Sälshög. W dniu 10 III 1737 r. został kapitanem-porucznikiem (*kaptenlöjtnant*) *Livsquadron*, a 8 VIII 1739 r. kwatermistrzem regimentowym (*regementsqvartermästare*). Odszedł ze służby 23 V 1743 r. RA, 1112.1, B, 680, k. 56v; *ibid.*, 685 (1716 aug–okt), k. 321; *ibid.*, 694, k. 1212; KrA, 0023, 0, 943 (Södra skånska kavalleriregementet 1722), bez pag.; *ibid.*, 944 (Södra skånska kavalleriregementet 1724), bez pag.; *ibid.*, 945 (Södra skånska kavalleriregementet 1732), bez pag.; *ibid.*, 946 (Södra skånska kavalleriregementet 1737), bez pag.; *ibid.*, 0090, I (Likvidationer uppgjorda inom krigskollegii militiekontor), 20 (1727–1745 Södra skånska kavalleriregementet), bez pag.; *ibid.*, II, 64 (nr 1374–1394), nr 1380; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 265; Carl G. PLATEN, *Kongl. skånska dragonregementets historia. Personhistoriska anteckningar öfver officerare och civilmilitära af officers rang. 1676–1900*, Stockholm 1901, s. 51–52; G. TESSIN, op.cit., s. 196.

⁴⁸ Johan Georg Hoffman (Hoffmann) – pochodził ze Śląska. Jako ochotnik (*volontär*) zaangażował się do *Bremiska dragonregementet* (*vårvade*). W listopadzie 1709 r. został pisarzem kom-

panii (*mönsterskrivare*). W dniu 21 X 1712 r. powierzono mu funkcję feldfebla (*fältväbel*). Następnie po oblężeniu twierdzy Tönning (luty – 16 V / 5 V 1713) dostał się do niewoli, ale udało mu się uciec i 8 VI 1714 r. został adiutantem (*adjutant*). Aktu konfirmacji dopełnił 13 I 1715 r. Po raz kolejny dostał się do niewoli 26 / 15 XI 1715 r. pod Stresow. Został z niej zwolniony 12 I 1717 r. Następnie 9 III 1717 r. wstąpił do *Upplands femmänningsregemente till häst (männingsregementen – tillfälliga förband)*. W dniu 26 VI 1718 r. otrzymał stopień korneta (*kornett*). Ze służby w regimencie odszedł 13 II 1720 r., a 1 XI 1720 r. został kornetem (*kornett*) w lejtkompanii (*livkompaniet*) *Skånska ståndsdragonregemente (ståndsdragoner)*. Służbę zakończył w stopniu porucznika (*löjtnant*). Zmarł w styczniu 1741 r. RA, 1112.1, B, 680, k. 59v; *ibid.*, 694, k. 1249; KrA, 0023, 0, 1616 (*Upplands tre- och femmänningsregemente kavalleri 1719*), bez pag.; *ibid.*, 1635 (*Skånska ståndsdragonerna 1721*), bez pag.; *ibid.*, 0090, II, 97 (nr 2135–2159), nr 2152; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 301; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 197.

⁴⁹ Anton Kluge – urodził się na Śląsku. Od 1707 r. służył jako kornet (*kornett*) w pierwszej kompanii *Bremiska dragonregementet (värvade)*. W dniu 22 IX 1710 r. został drugim porucznikiem (*sekundlöjtnant*), a 17 III 1713 r. pierwszym porucznikiem (*premiärlöjtnant*). Dostał się do niewoli po oblężeniu twierdzy Tönning (luty – 16 V / 5 V 1713). Został z niej zwolniony w sierpniu 1714 r. Następnie 10 XI 1714 r. promowano go na stopień kapitana (*kapten*). Aktu konfirmacji dokonał 13 I 1715 r. Po raz kolejny dostał się do niewoli po oblężeniu Stralsundu (12 VII – 23 XII / 1 VII – 12 XII 1715). Powrócił z niej we wrześniu 1717 r. i 16 października wstąpił do *Upplands femmänningsregemente till häst (männingsregementen – tillfälliga förband)*. W dniu 26 VI 1718 r. otrzymał stopień rotmistrza (*ryttmästare*). Służbę zakończył 30 IX 1719 r. RA, 1112.1, B, 680, k. 57; *ibid.*, 694, k. 1249; KrA, 0022, 1710, 18 (*Bremiska dragonregementet. Generallöjtnant Ernst Detlof von Krassow 1710*), bez pag.; *ibid.*, 1719, 19 (*Diverse rullor. Upplands femmänningskav. reg., gen. major Vilhelm Bennet 1719*), bez pag.; *ibid.*, 0090, II, 167 (nr 3894–3920), nr 3894; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 346; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 195–196.

Ferdinand Kluge – urodził się w 1676 r. na Śląsku. Jako ochotnik wstąpił w 1704 r. do *Taubes (Schlesiska) dragonregemente (värvade)*. Następnie w 1705 r. uzyskał stopień podoficerski (*underofficer*) w *Bremiska dragonregementet (värvade)*. W dniu 8 IX 1709 r. został kornetem (*kornett*), a 7 V 1711 r. otrzymał stopień porucznika (*löjtnant*). Na kapitana (*kapten*) promowano go 1 IV 1714 r., natomiast aktu konfirmacji dokonał 13 I 1715 r. Po oblężeniu Stralsundu (12 VII – 23 XII / 1 VII – 12 XII 1715) dostał się do niewoli, z której wrócił w 1718 r. i w czerwcu umieszczono go w *Skånska ståndsdragonregemente (ståndsdragoner)*. Odszedł ze służby 30 IX 1719 r., ale przywrócono go do niej jeszcze w tym samym roku. Ostatecznie zwolniono go z armii 17 VI 1724 r. Od 9 VI 1746 r. ze względu na zły stan zdrowia przebywał w szpitalu w Danviken, gdzie zmarł. Walczył w bitwie pod Gadebusch 20 / 9 XII 1712 r., gdzie został ranny w prawe ramię. RA, 1112.1, B, 680, k. 57; KrA, 0022, 1710, 18 (*Bremiska dragonregementet. Generallöjtnant Ernst Detlof von Krassow 1710*), bez pag.; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 346; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 196.

Johan Carl Kluge – pochodził ze Śląska i był kuzynem F. Klugego. W dniu 22 IX 1710 r. został porucznikiem (*löjtnant*) w *Bremiska dragonregementet (värvade)*. Dostał się do niewoli po oblężeniu twierdzy Tönning (luty – 16 V / 5 V 1713). Powrócił z niej w sierpniu 1714 r. Na stopień kapitana (*kapten*) awansował 20 XI 1714 r. Ponownie dostał się do niewoli po oblężeniu Stralsundu (12 VII – 23 XII / 1 VII – 12 XII 1715). Do służby już nie wrócił. KrA, 0090, II, 225 (nr 5533–5565), nr 5565; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 346.

⁵⁰ Gotfrid Ernst Krause – urodził się w 1697 r. na Śląsku. Od 1710 r. był żołnierzem (*gemnen*) w *Infanteriregemente i Stralsund (värvade)*. Następnie awansował na stopień podoficerski

(*underofficer*). W dniu 8 XII 1713 r. otrzymał stopień chorążego piechoty (*fänrik*), a 4 I 1715 r. dokonał konfirmacji. RA, 1112.1, B, 680, k. 6v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 358.

⁵¹ Johan Bernhard Nering – urodził się we Wrocławiu. Służbę wojskową rozpoczął w 1714 r. jako jeździec (*ryttare*) w szwedzkim *Generalmajor Kirbachs Holsteinska kavalleriregemente (värvade)*. Następnie w 1715 r. został kornetem (*kornett*) w *Holsteinska dragonregementet (värvade)*. Prawdopodobnie dostał się do niewoli pod Stresow na Rugii (26 / 15 XI 1715), a nie pod Stralsundem (23 / 12 XII 1715). Do Szwecji wrócił w 1716 r. W dniu 6 X 1717 r. został porucznikiem (*löjtnant*) w *Borrby squadron* wchodzącego w skład *Södra skånska kavalleriregementet (indelningsverket)*. Ze służby odszedł 30 IX 1719 r. KrA, 0023, 0, 942 (*Södra skånska kavalleriregementet* 1718), k. 201v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 474; C. G. PLATEN, op.cit., s. 51.

⁵² Andreas Rotter – pochodził ze Śląska. Służbę rozpoczął w armii cesarskiej w stopniu porucznika (*löjtnant*). Od 8 II 1705 r. tę samą funkcję zaczął pełnić w *Meijerfeldt dragonregemente (värvade)*. Odszedł ze służby 15 XII 1705 r. RA, 1112.1, B, 637, k. 263; ibid., 639, k. 1331–1332; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 571; G. TESSIN, op.cit., s. 219.

⁵³ Christoffer Schmitt (Schmidt) – urodził się w 1663 r. na Śląsku, ale znaczną część swojego życia spędził w Inflantach. Od 1692 r. był muszkietierem (*musketerare/musketör*) w *Erik von Pistolekors infanteriregemente (värvade)*. Tam awansował do stopnia kaprała (*korpral*) w 1693 r., zbrojmistrza (*rustmästare*) w 1695 r., furierczyka (*furir*) i sierżanta (*sergeant*) w 1696 r., a wreszcie feldfebla (*fältväbel*) w 1699 r. Następnie w 1705 r. został chorążym piechoty (*fänrik*) w *Livländskt (Skytte) infanteriregemente (värvade)*. W 1710 r. dostał się do niewoli rosyjskiej pod Nyen (wówczas już Petersburg). Z niewoli wrócił w sierpniu 1722 r. Służbę zakończył w stopniu porucznika (*löjtnant*). Zmarł 17 VI 1737 r. Brał udział w bitwach pod: Pieczarami (ros. Печоры; szw. Petsjory) 23 / 12 / 13 II 1701 r.; Gemauerthof 26 / 15 / 16 VII 1705 r. Uczestniczył również w oblężeniu Dorpatu (14–23 / 3–12 / 4–13 VI 1704) i Rygi (13 XI 1709 – 13 VII 1710 / 2 XI 1709 – 2 VII 1710 / 3 XI 1709 – 3 VII 1710), gdzie został ranny w nogę. KrA, 0388, 14 B, 2, k. 416v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 602.

⁵⁴ Przedstawiciele rodu Snoilsky (Snoilski) przez pewien okres zamieszkiwali na Śląsku. B. A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s*, Bd. 2, s. 165. Później ulegli daleko idącej szwedzkiej naturalizacji (pierwotny wariant imienia brzmiał Snoilshik, a korzenie protoplasty Johana sięgały terenów słoweńskiej Krainy i Węgier). Georg (Hansson) Snoilsky w 1632 r. wstąpił na służbę wojskową króla szwedzkiego, a kilku spośród jego synów i wnuków służyło w armii szwedzkiej podczas wielkiej wojny północnej. Jego synami byli:

Ludvig Snoilsky (Schnolske) – urodził się w 1662 r. Od 8 X 1675 r. był studentem uniwersytetu w Uppsali. Służbę wojskową rozpoczął jako chorąży piechoty (*fänrik*) w *Gustaf Mauritz Lewenhaupts infanteriregemente (värvade)* w Holandii. Następnie awansował na kapitan-porucznika (*kaptenlöjtnant*) i w 1698 r. opuścił regiment. W dniu 26 X 1699 r. został kapitanem (*kapten*) w *Rigiska garnisonsregementet/Garnisonsregementet i Riga (värvade)* oraz dosłużył się tam stopnia majora (*major*). W 1710 r. dostał się do niewoli pod Rygą. Był żonaty z Sofią Bildstein, córką Carla Bildsteina i Anny Wulff. KrA, 0023, 0, 1486 (*Överste Gustav Mauritz Lewenhaupts regemente*), bez pag.; ibid., 1490 (*Rigiska garnisonsregementet* 1701), bez pag.; RA, 1112.1, B, 518 (1688 sept – okt), s. 448v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 638; Gabriel ANREP, *Svenska adelns ättar-taflor*, Afd. 4: *Skytte af Duderhoff – Östner, jemte tillägg, rättelser och slutord*, Stockholm 1864, s. 20.

August Snoilsky (Snolsche) – urodził się w 1663 r. Służbę wojskową rozpoczął 2 X 1688 r. jako chorąży piechoty (*fänrik*) w *Gustaf Mauritz Lewenhaupts infanteriregemente (värvade)* w Holandii. Tam także dosłużył się stopnia porucznika (*löjtnant*) i kapitana (*kapten*). W dniu

25 IX 1700 r. został drugim kapitanem (*sekundkapten*) w *Västmanlands infanteriregemente (indelningsverket)*. Dnia 16 XII 1702 r. awansował na pierwszego kapitana (*premiärkapten*), a następnie na majora (*major*) 1 VI 1705 r. Zginął w bitwie pod Fraustadt (Wschowa) 13 / 2 / 3 II 1706 r. KrA, 0023, 0, 1486 (Överste Gustav Mauritz Lewenhaupts regemente), bez pag.; RA, 1112.1, B, 518, k. 449v; *ibid.*, 618 (1700 aug–sept), k. 690v; *ibid.*, 638, k. 399–400; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 638; G. ANREP, *op.cit.*, s. 20.

Adolf Snoilsky (Snolsche) – urodził się w 1664 r. Od 8 X 1675 r. był studentem uniwersytetu w Uppsali. W 1688 r. jako ochotnik (*volontär*) wstąpił do *Kungliga Maj:ts livgarde till fot (värvade)*. Następnie został w 1690 r. chorążym piechoty (*fänrik*) w *Hans Heinrich Tiesenhausems infanteriregemente (värvade)* w Holandii, a później porucznikiem (*löjtnant*). W dniu 5 XII 1695 r. otrzymał funkcję kwatermistrza regimentu (*regementskvartermästare*) w *Dahlbergs bataljon*, a potem w *Guvernörsregementet i Wismar (värvade)*. Został kapitanem (*kapten*) 30 IV 1700 r. w *Södermanlands infanteriregemente (indelningsverket)*. Ze służby odszedł 25 IV 1701 r. W dniu 13 VII 1713 r. promovano go na podpułkownika (*överstelöjtnant*) w sztokholmskim okręgu rekrutacyjnym, a 6 XI 1719 r. został miejskim majorem (*stadsmajor*) w Sztokholmie z godnością tytularnego pułkownika (*överstes karaktär*). Zmarł 4 IV 1728 r. Był żonaty z Cathariną Margaretą Brenner (1665–1735), córką Mårtena Brennera i Reginy Elisabeth von Beijer. RA, 1112.1, B, 580 (1695 dec), k. 555–556; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 638; G. ANREP, *op.cit.*, s. 21.

Wnukowie Georga (Hanssona) Snoilsky'ego, synowie Gustafa (1646–1695):

Gustaf Snoilsky – urodził się 24 XII 1677 r. w Sztokholmie. Służbę wojskową rozpoczął w październiku 1696 r. jako muszkieter (*musketerare/musketör*) w *Rigiska garnisonsregementet/Garnisonsregementet i Riga (värvade)*, awansując w lutym następnego roku na stopień furiera (*förare*), a 12 kwietnia na chorążego piechoty (*fänrik*). W dniu 8 VI 1701 r. został porucznikiem (*löjtnant*). Następnie 15 VII 1702 r. był już kapitanem (*kapten*) w *Åbo läns infanteriregemente (indelningsverket)*, a 26 lipca drugim kapitanem (*sekundkapten*) w *Österbottens infanteriregemente (indelningsverket)*. Powrócił do *Rigiska garnisonsregementet/Garnisonsregementet i Riga (värvade)* 4 VIII 1706 r. w stopniu kapitana (*kapten*). Aktu konfirmacji dokonał 14 XII 1706 r. Dostał się do niewoli pod Rygą (13 XI 1709 – 13 VII 1710 / 2 XI 1709 – 2 VII 1710 / 3 XI 1709 – 3 VII 1710). Powrócił z niej w kwietniu 1722 r. i w roku następnym został kapitanem (*kapten*) w *Jönköpings infanteriregemente (indelningsverket)*. Odszedł ze służby w stopniu majora (*major*) 26 VIII 1723 r. Zmarł 26 I 1727 r. Był żonaty z Vendlą Margaretą von Campenhausen (1683–1733), córką pułkownika (*överste*) Johana Hermana von Campenhausena i Agnes Margareta Gyldenhoff. Walczył pod Rygą (1700, 1709–1710), Saladen (29 / 18 / 19 III 1703), Jacobstadt (5 VIII / 25 VII / 26 VII 1704), Birzami (3 VIII / 23 VII / 24 VII 1704), Erastfehr (9 I 1702 / 29 XII 1701 / 30 XII 1701), Hummelhoff (29 / 18 / 19 VII 1702), Rappin (pierwsza bitwa: 16 / 5 / 6 IX 1701; druga bitwa: 4 VI / 24 V / 25 V 1703). Podczas swojej służby był tylko lekko ranny w głowę. RA, 1112.1, B, 625 (1701 juni–juli), k. 111; *ibid.*, 641 (1706 okt–dec), k. 717–717v; KrA, 0023, 0, 1490 (Rigiska garnisonsregementet 1701), bez pag.; *ibid.*, 0388, 14 B, 2, s. 313; *ibid.*, 5, s. 153; *ibid.*, 8, s. 125; *ibid.*, 11 a, s. 32; *ibid.*, 0090, II, 29 (nr 548–570), nr 5, 64; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 638; G. ANREP, *op.cit.*, s. 20.

Carl Snoilsky (Snolsche) – urodził się 11 III 1678 r. w Sztokholmie. Służył jako królewski paź (*page*) u Karola XI przez cztery lata, a następnie przez trzy lata jako paź dworu (*kammerpage*), usługując w królewskich komnatkach. W dniu 3 VI 1697 r. został chorążym piechoty (*fänrik*) w *Kungliga Maj:ts livgarde till fot (värvade)*. Następnie 11 IX 1700 r. awansował na porucznika (*löjtnant*). Poległ w bitwie pod Kliszowem (19 / 8 / 9 VII 1702). KrA, 0023, 0, 1113 (Livgardet till

przypadek stanowi Joachim Adolf de Wahl (de Wall), który urodził się w 1631 r., a jego ojcem był szwedzki pułkownik (*överste*) Axell Duwall (pierwotny wariant nazwiska szkockiego rodu brzmiał MacDougall lub Mag Duwall), który służąc na Pomorzu, związał się z nieznaną z imienia kobietą, która urodziła mu syna. Prawdopodobnie żoną i dzieckiem (pogrobowcem) zmarłego w 1630 r. Axella zajął się jego przyrodni brat Jakob Duwall (1589–1634), który był naczelnym dowódcą (*överbefälhavare*) wojsk szwedzkich na Śląsku w czasie wojny trzydziestoletniej. Joachim Adolf służbę wojskową rozpoczął w armii cesarskiej i prawdopodobnie brał udział w drugiej wojnie północnej (1655–1660). Około 1682 r. wyemigrował do Inflant, gdzie mieszkała jego ciotka Anna von der Berge, żona Jakoba. Przez jakiś czas był administratorem królewskim dóbr, które od 1680 r. objęte zostały tzw. wielką redukcją. W dniu 8 II 1705 r. został kapitanem (*kapten*) w *Meijerfeldt dragonregemente (värvade)*. Ze służby odszedł 21 XII 1705 r. i niedługo potem zmarł⁵⁶. Miał syna Johanna Georga, który urodził się w 1682 r. w Sztokholmie, a od 1702 r. służył w *Wolmar Anton von Schlippenbach Livländskt dragonregemente (värvade)*. Brał udział w bitwie pod Połtawą 8 VII / 27 VI / 28 VI 1709 r. Udało mu się uniknąć pojmania i uciec do Szwecji. Wziął udział w obronie Wyborga 11 IV – 23 VI / 31 III – 12 VI / 1 IV – 13 VI 1710 r. Dostał się wówczas do niewoli rosyjskiej, w której przebywał do 1722 r. Ze względu na utratę przez Królestwo Szwecji Estonii i Inflant wyemigrował do Szwecji, gdzie kontynuował profesję żołnierską jako sierżant (*sergeant*) w artylerii. Zmarł w roku 1735⁵⁷.

Spośród wszystkich objętych badaniami oficerów pochodzących ze Śląska najwięcej informacji można znaleźć o Hansie Dumkym, ponieważ jego wnuk Pehr Bernard Berndes (1750–1826), syn Barbary Dumky (1726–1811), spisał w formie biografii wszystkie jego historie, które stanowiły tradycję rodzinną. Hans Dumky urodził się w 1686 r. w okolicach Wrocławia, w pochodzącej

fot 1699), s. 40; RA, 1112.1, B, 594 (1697 juni), k. 22–23v; *ibid.*, 618, k. 501v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 638; G. ANREP, *op.cit.*, s. 20.

⁵⁵ Andreas Benjamin Wajdner – urodził się w 1671 r. na Śląsku. Był podoficerem w armii cesarskiej i saskiej. W 1707 r. został feldfeblem (*fältväbel*) w *Sachsiska infanteriregementet (värvade)*. Od 11 II 1711 r. był chorążym piechoty (*fänrik*), a następnie 29 X 1713 r. promowano go na porucznika (*löjtnant*). Aktu konfirmacji dopełnił 14 X 1714 r. W dniu 13 IX 1718 r. awansował do stopnia kapitana (*kapten*). Odszedł ze służby 30 IX 1719 r. KrA, 0023, 0, 1482 (*Sachsiska infanteriregementet 1707–1712*), bez pag.; *ibid.*, 1483 (*Sachsiska infanteriregementet 1719*), bez pag.; RA, 1112.1, B, 695 (1718 aug–sept), k. 1612v; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 2, s. 733.

⁵⁶ RA, 1112.1, B, 637, k. 262v; *ibid.*, k. 1355v–1356; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 143; Bengt HILDEBRAND, *Axel Duwall*, [in:] *SBL*, Bd. 11, Stockholm 1945, s. 613–614; Gustaf JACOBSON, Bengt HILDEBRAND, *Jacob Duwall*, [in:] *ibid.*, s. 609–613; Fergus D. H. MACDOWALL, William L. MACDOUGALL, *The MacDowalls*, Parkton 2009, s. 46–49; G. TESSIN, *op.cit.*, s. 219.

⁵⁷ F. D. H. MACDOWALL, W. L. MACDOUGALL, *op.cit.*, s. 49.

z Torunia rodzinie wyznania luterańskiego, której pierwotne nazwisko brzmiało Dombrowski, Dumbrowski lub Dąbrowski, a która była rodem z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jego rodzice uciekli na Śląsk przed prześladowaniami religijnymi w Rzeczypospolitej, które nasiliły się po tzw. potopie szwedzkim. Młody Hans od początku wykazywał wielkie pragnienie zostania żołnierzem, czego nie podzielali jego rodzice, chcąc mu zapewnić dostatnie życie związane z urzędem sędziego. W wieku 13 lat wysłali go na służbę w charakterze pazia na dwór księcia oławskiego Jakuba Ludwika Sobieskiego⁵⁸. Prowadziły tam zapewne spokojne życie, gdyby nie Anna Aloysia Maximiliane von Lamberg, najpierw kochanka Augusta II, a później Aleksandra Sobieskiego, która spoglądała z zainteresowaniem na młodego, szesnastoletniego wówczas Dumky'ego. Sprowadziło to na niego kłopoty, ponieważ księżna za wszelką cenę starała się go uwieść. Zwabiła młodzieńca do swojej komnaty podczas wykonywania przez niego codziennych czynności i rozkazała mu, aby pomógł poprawić jej podwiązkę, co doprowadziło do dwuznacznej sytuacji. Hansowi schlebiało jednak to, że osoba o takiej godności stara się o jego względy, choć z czasem zaczęło to budzić w nim obawy. Doszedł do wniosku, że prędzej czy później zostanie przyłapany i aresztowany przez księcia, przez co żył w ciągłym strachu. Wiedział, że kara będzie ciężka zarówno dla niego, jak i jego rodziny. Jedyne wyjście widział w ucieczce. Już wówczas docierały do niego informacje o pochodzie wojsk szwedzkich przez Rzeczpospolitą i sławie Karola XII. W 1703 r., w wieku 17 lat, dołączył do szwedzkich oddziałów na kilka tygodni przed bitwą pod Pułtuskim (1 V / 20 IV / 21 IV 1703), ale nie wziął w niej udziału. Był już jednak rotmistrzem-wolontariuszem (*Volontärryttmästaren*) w ochotniczym oddziale polskiej kawalerii (być może *Polska regementet till häst / Vallack- / Volloscherregementet – värvade*). Następnie podczas pięcioletniego oblężenia Torunia (26 V – 14 X / 15 V – 3 X / 16 V – 4 X 1703) służył w regimentach szwedzkich, gdzie mógł rozmawiać z oficerami znającymi niemiecki, a przy tym nauczyć się szwedzkiego. Ponadto wyniósł z domu znajomość języka polskiego, a w niedługim czasie, mając kontakt z jeńcami z regimentów cara Piotra I, opanował rosyjski, oddając armii usługi jako tłumacz. W latach 1704 i 1705 uczestniczył w operacjach wojennych, zawsze przebywając przy głównej armii, korzystając z poparcia pozostającego w otoczeniu króla szwedzkiego księcia Aleksandra Sobieskiego. Obecny był również przy Karolu XII w czasie wyprawy do Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1706 r.

⁵⁸ *Volontaire-Capitainen Hans Dumky Händelser*, [in:] Barthold A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s Krigare. Samt andre embetsmän och personer, under denna konungs tid, Fångne i Ryssland, Flygtige i Turkiet, eller dodsckjutne i fält. Med bilagor*, Bd. 2, Stockholm 1819, s. 418; A. LEWENHAUPT, *Karl XII:s officerare*, Bd. 1, s. 153–154 (Lewenhaupt podaje 1689 r. jako datę urodzenia); Frans G. BENGSSON, *Karoliner*, Lund 1989, s. 21.

Służba w armii szwedzkiej dawała mu poczucie bezpieczeństwa, którego nie odczuwał na Śląsku od czasu eskcesu z hrabiną Esterle. Uczestnicząc w 1706 r. w inwazji na Saksonię, miał możliwość odwiedzenia rodzinnych stron, jednak zrezygnował z tego ze względu na księcia Aleksandra Sobieskiego. Nie chciał dawać mu powodów do domysłów, że jego nagłe zniknięcie miało związek z romanssem z hrabiną Esterle. Sobieski w poufnej rozmowie z nim wyznał, że jego stosunki z hrabiną były mocno podejrzane, tak samo jak odejście z dworu bez zgody księżęcej. Okoliczności sprawiły jednak, że Sobieski zachował się w tej sprawie tak, jakby nic się nie wydarzyło. Hans Dumky nie chcąc jednak prowokować złych wydarzeń, nie pojechał do Wrocławia, zwłaszcza że miał perspektywę otrzymania przydziału w regularnym regimencie szwedzkim⁵⁹.

Opuszczając Saksonię w 1707 r. i maszerując przez Śląsk, Dumky miał świadomość, że prawdopodobnie już tam nie powróci. W czasie kampanii rosyjskiej Karola XII pełnił służbę oficera pomocniczego (*auxiliair officer*), adiutanta (*adjutant*) i kapitana (*kapten*) w regimentach różnych dowódców (m.in. w *Meijerfeldt dragonregemente – värvade*). Podczas pobytu w Wielkim Księstwie Litewskim, zmożony chorobą (luty 1708), został odwiedzony przez litewskiego szlachcica, który w ramach podziękowania za obronę przed rosyjskim oddziałem podarował mu karacenie podszywaną jedwabiem i z podwójną podszewką. Ów możny składając dar, sugerował, że powinien go nosić cały czas w celu zachowania dobrego zdrowia, ponieważ znajdują się w nim rzeczy, które mogą go kiedyś uratować. Okazało się, że w karacenie zaszyta została duża liczba dukatów, które przydały się H. Dumky'emu podczas niewoli po bitwie pod Połtawą⁶⁰.

Zarówno to, że był ochotnikiem, a nie regularnym żołnierzem armii szwedzkiej czy Polakiem, jak i znajomość rosyjskiego okazały się atutem w okresie jego niewoli, ponieważ zapewniło mu to pracę tłumacza, lepsze warunki życia oraz możliwość swobodniejszego poruszania się po Rosji. Przebywał w Kijowie, Kałudze, Twerze i Moskwie, gdzie nawiązał kontakty z żydowskimi kupcami z Rzeczypospolitej i Węgier. Dzięki nim zorganizował ucieczkę kilku szwedzkich oficerów, przez co jego wolność przemieszczania się została ograniczona, a na dodatek wysłano go z Jarosławia do Archangielska. Parał się tam różnymi pracami rzemieślniczymi. Następnie dzięki dukatom ukrytym w karacenie otworzył działalność przypominającą aptekę, w ramach której sporządzał medykamenty, niekiedy uzależniające klientów, wracających po kolejne dawki w nadziei, że dłuższe ich stosowanie przyniesie efekty. W niedługim czasie dzięki zarobionym na działalności „aptekarskiej” pieniądzom

⁵⁹ *Volontaire-Capitainen Hans Dumky Händelser*, s. 419–426; F.G. BENGTTSSON, op.cit., s. 21–22.

⁶⁰ *Volontaire-Capitainen Hans Dumky Händelser*, s. 426–445.

udało mu się uzyskać pozwolenie władz na prowadzenie browaru i karczmy⁶¹. Stała się ona bardzo znana wśród władz Archangielska, oficerów i żołnierzy rosyjskich, a także ludności cywilnej. Dumky chcąc zaradzić tłokowi w gospodarstwie i pozbyć się agresywnych, pijanych biesiadników, którzy nie pozwalali wejść kolejnym gościom oraz awanturowali się z obsługą, skonstruował swego rodzaju „alkomat”. Gdy uznał, że osoba była zbyt pijana, podchodził z nią do odwróconego plecami szkieletu, umieszczonego na obracającej się tarczy, w której zamontowany został silny magnes. W swoim ubraniu H. Dumky miał ukryty kawałek metalu, więc kościotrup obracał się w kierunku delikwenta, tak że ten stawał z nim twarzą w twarz. Wskazywało to, że jest on pijany i że musi opuścić lokal. Należy sobie wyobrazić, jaki strach powodowało to wśród odwiedzających karczmę klientów. Z czasem rzeczony szkielet był odbierany jako duch, który chroni H. Dumky’ego i jego kompanów. Zwłaszcza że wśród społeczności Archangielska krążyły opowieści o tym, że dotrzymuje on towarzystwa szwedzkim jeńcom w czasie jazdy na łyżwach. Problem rotacji klientów w lokalu został rozwiązany, co przyniosło H. Dumky’emu znaczne zyski⁶².

Na początku 1715 r. przybył do Archangielska generał kwatermistrz-porucznik (*generalkvartermästarelöjtnant*) Lorentz Kristoffer Stobée, który dostał się do niewoli rosyjskiej w 1710 r. po zdobyciu przez Rosjan Wyborga (11 IV – 23 VI / 31 III – 12 VI / 1 IV – 13 VI 1710). Piotr I będąc pod wrażeniem jego umiejętności fortyfikacyjnych, wykorzystywał go do projektowania ogrodów i innych cywilnych założeń architektonicznych w Petersburgu. Zaproponował mu także stopień generała-majora w służbie rosyjskiej, jednak Stobée odmówił. Karnie odesłano go więc z Petersburga do więzienia w Archangielsku, gdzie znajdował się pod specjalnym nadzorem, a pilnowany był przez oswojonego niedźwiedzia, pojonego piwem⁶³.

W Szwecji L. K. Stobée zostawił majątek i żonę pod opieką swojego przyjaciela kapitana (*kapten*) Andersa Gyllenrotha, który okazał się hochsztaplerem, chcącym wykorzystać jego trudną sytuację, uwieść żonę i przejąć ziemię. Po pewnym czasie przestały przychodzić do L. K. Stobée’go pieniądze i listy od A. Gyllenrotha oraz żony. Zaufani ludzie przekazali mu informacje, że w Szwecji został uznany za zmarłego, a Gyllenroth czynił awanse do pogrążonej w żałobie pani Stobée. Lorenz Kristoffer zdecydował się na ucieczkę, jednak droga z Archangielska do Szwecji nie wydawała się łatwa. Plan ucieczki obmyślił H. Dumky, który uznał, że można zrealizować to przedsięwzięcie,

⁶¹ F. G. BENGTSSON, op.cit., s. 23; B. A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s*, Bd. 1, s. 672; Alf ÅBERG, *Fångars elände. Karolinerna i Ryssland 1700–1723*, Lund 1991, s. 101–102.

⁶² *Volontaire-Capitainen Hans Dumky Händelser*, s. 445–449.

⁶³ B. A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s*, Bd. 1, s. 416; Göran NILZÉN, *Lorentz Christoffer Stobée (Stobaeus)*, [in:] *SBL*, Bd. 33, Stockholm 2007–2011, s. 534–538; KrA, 0388, 14 B, 1, s. 4; *ibid.*, 3, k. 2; *ibid.*, 6, s. 5; *ibid.*, 9, s. 22, 31, 41, 97, 99; *ibid.*, 10, s. 70.

wykorzystując niedźwiedzia. Właścicielem zwierzęcia był gubernator Archangielska, generał-major Piotr Jefimowicz Łodyżenski, który odwiedzał słynną w mieście gospodę szwedzkiego jeńca, czasem także w towarzystwie niedźwiedzia. Dumky postanowił oswoić zwierzę i poił go coraz większą ilością piwa z dodatkiem szwedzkiej wódki (*brännvin*), którą sam wytwarzał. Zachęcony tym niedźwiedź często samodzielnie odwiedzał karczmę i w niej odpoczywał. W tym czasie Stobée zaczął symulować tzw. gorączkę zgniłą (*febra putrida*) związaną z zakażeniem organizmami beztlenowymi, które powodują bardzo nieprzyjemne zapachy spowodowane rozkładem organizmu (gangrena). Władze miasta uznały, że musi mieć on lepsze warunki do rekonwalescencji. Z tych względów umieszczono go w gospodzie H. Dumky'ego, zwłaszcza że jego strażnik-niedźwiedź często tam przebywał. Pewnego dnia gospodarz spił zwierzę do nieprzytomności, tak że zasnęło ono w karczmie. Wrzucono je do piwnicy i zabito. Truchło leżało aż do momentu rozpoczęcia procesów gnilnych. Wśród ludności Archangielska rozsiano natomiast plotkę, że niedźwiedź zbiegł do lasu. Następnie upozorowano śmierć L. K. Stobéeo. Gdy urzędnicy miejscy przyszli sprawdzić, czy faktycznie nie żyje, owinięto szczelnie truchło niedźwiedzia i ułożono w łóżku pyskiem do ściany, nakładając mu na głowę szlafmycę. Rosjanie, czując smród rozkładającego się ciała, w obawie przed infekcją, nie dokonali dokładnej inspekcji zwłok. Złożone w trumnie zwierzę pochowano z honorami należnymi oficerowi, w obecności przedstawicieli najwyższych władz i wszystkich żołnierzy. Tymczasem L. K. Stobée w przebraniu kupca był w drodze do Szwecji. Dotarł do niej na początku 1716 r. Zdążył uratować swoją żonę przed popełnieniem bigami, Anders Gyllenroth zaś za to i za inne przestępstwa został ścięty.

Lorentz Kristoffer Stobée nie zapomniał o swoich dobroczyńcach z Archangielska i starał się wspierać ich finansowo⁶⁴. W niedługim czasie do gubernatora Archangielska dotarła informacja, że L. K. Stobée przebywa w Szwecji i szykuje się do walk w Norwegii u boku Karola XII. Zdziwiony tą wiadomością generał-major P. J. Łodyżenski otworzył grób i zobaczył w trumnie ciało swojego ukochanego niedźwiedzia. W złości za zabicie jego ulubionego zwierzęcia oraz ucieczkę L. K. Stobéeo zesłał H. Dumky'ego oraz tych, którzy mu pomagali, na Syberię – do Tobolska. Tam Hans zajął się uprawą warzyw i roślin okopowych. Z niewoli został zwolniony w 1721 r. Nie wrócił jednak na Śląsk (mając w pamięci wydarzenia związane z dworem Sobieskich), tylko w 1723 r. osiedlił się w Szwecji. Jego przyjaciel Anders Borning, major (*major*) w *Västmanlands infanteriregemente (indelningsverket)*, wystarał się dla niego o zagrodę Tranby w Alunda położoną w regionie Uppland. W 1724 r. H. Dumky

⁶⁴ *Volontaire-Capitainen Hans Dumky Händelser*, s. 449–459; F. G. BENGTTSSON, op.cit., s. 24–25.

ożenił się z Brittą Zachariasdotter Gallon i doczekał się ośmiorga dzieci: trzech synów (Georgius⁶⁵, Andreas⁶⁶, Zacharias⁶⁷) i pięciu córek (Anna Greta⁶⁸, Barbara⁶⁹, Julianna⁷⁰, Brita⁷¹, Dorothea Rossana⁷²). Przez pewien czas zarządzał jeszcze folwarkiem Skälby pod Sztokholmem. Zmarł w roku 1764 w Ramshäll, a pochowany został w kościele w Alunda. W swojej wiosce był wspominany jako miły gawędziarz, który nienagannie mówił po szwedzku⁷³.

Historia ucieczki L. K. Stobégo stała się kanwą powieści historycznej wydanej w 1838 r. pod tytułem *Stobæus. Historisk novell i scener*⁷⁴. Postać H. Dumky'ego pojawiła się także w dwutomowym dziele Venera von Heidenstama z lat 1897–1898 pod tytułem *Karolinerna*⁷⁵ oraz w czwartym tomie *Huset Tessin under enväldet och frihetstiden. Romantiserad skildring*, autorstwa Magnusa Jacoba Crusenstolpego⁷⁶. Przede wszystkim zaś jest przykładem szczególnej kariery będącej udziałem śląskich szlachciców, którzy podjęli służbę w armii szwedzkiej. Z reguły nie przyniosła im ona awansu społecznego i wielkich korzyści materialnych, ale przyczyniła się do poprawy możliwości sprawowania kultu przez śląskich protestantów, dzięki narzuconej cesarzowi Józefowi I przez Karola XII konwencji z Altranstädt (1 IX / 21 VIII / 22 VIII 1707).

Oficerowie wyznania ewangelickiego pochodzący ze Śląska stanowią interesującą, wydzieloną grupę wśród kadry dowódczej i żołnierskiej armii szwedzkiej podczas wielkiej wojny północnej. Wielu z nich, reprezentując zarówno rody arystokratyczne, jak i mniej zamożną szlachtę, poza chęcią zarobku oraz zdobycia sławy u boku Karola XII walczyła o prawo do swobodnego

⁶⁵ Narodziny i chrzest – 12 IX 1731 r. Tranby, Alunda; RA, Uppsala landsarkivet (dalej cyt. ULA), 10012 (Alunda kyrkoarkiv), C (Födelse- och dopböcker), 2 (1713–1732), k. 110v.

⁶⁶ Narodziny i chrzest – 5 V 1733 r. Tranby, Alunda; *ibid.*, 3 (1732–1778), k. 3v.

⁶⁷ Narodziny i chrzest – 15 XII 1735 r. Tranby, Alunda; *ibid.*, k. 8v.

⁶⁸ Narodziny i chrzest – 1724 r., Almunge; RA, Stockholms stadsarkiv, 1521 (Häverö kyrkoarkiv), A I (Husförhörslängder), 1 (1766–1777), nr 27.

⁶⁹ Narodziny i chrzest – 23 I 1726 r. Tranby, Alunda; RA, ULA, 10012, C, 2, k. 85v.

⁷⁰ Narodziny i chrzest – 7 IX 1728 r. Tranby, Alunda; *ibid.*, k. 97v.

⁷¹ Narodziny i chrzest – 13 I 1730 r. Tranby, Alunda; *ibid.*, k. 103v.

⁷² Narodziny i chrzest – 30 XII 1736 r., Tranby, Alunda; *ibid.*, 3, k. 14v.

⁷³ *Volontaire-Capitainen Hans Dumky Händelser*, s. 459–462; F. G. BENGTTSSON, *op.cit.*, s. 21, 25–26; Adam LEWENHAUPT, *Andreas Borning*, [in:] idem, *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar*, Bd. 1, Stockholm 1920, s. 74. Szlak bojowy H. Dumky'ego można odtworzyć, sugerując się przebiegiem służby A. Borninga, który walczył pod Toruniem, Fraustadt, Weprykiem, Desną, Hołowczynem i Połtawą. B. A. ENNES, *Biografiska minnen af konung Carl XII:s*, Bd. 1, s. 673.

⁷⁴ *Stobæus. Historisk novell i scener*, [in:] *Afton-lectyr. Samling af smärre intressanta berättelser till sällskapsläsning och sjelfnöje*, Bd. 2, utg. Carl J. LÉNSTRÖM, Gefle 1838, s. 76–106.

⁷⁵ Verner von HEIDENSTAM, *Karolinerna. Berättelser*, Bd. 1–2, Stockholm 1897–1898.

⁷⁶ Magnus J. CRUSENSTOLPE, *Huset Tessin under enväldet och frihetstiden. Romantiserad skildring*, del 4, Stockholm 1849.

wyznawania swojej wiary, a szwedzki monarcha mógł uchodzić za jej obrońcę. Większość Ślązaków służyło w ochotniczych regimentach kawalerii lub dragonii, a bardziej zamożni byli w stanie uzbroić się na swój koszt. Niejeden z nich podzielił los szwedzkich towarzyszy broni, gdy po bitwie pod Połtawą dostali się do niewoli rosyjskiej i zostali zesłani w głąb państwa Piotra I. Wielu z nich zakończyło swoją tułaczkę na Syberii, a tylko nielicznym udało się powrócić w rodzinne strony. Zmuszeni do zamieszkania w obcym państwie, stawali się tam częścią miejscowej społeczności, wpływając na rozwój gospodarczy najdalszych zakątków Imperium Rosyjskiego. Natomiast w przypadku niektórych z nich, jak Hans Dumky, można pokusić się o porównanie ich przygód z niemal legendarnymi wyczynami barona Hieronymusa Carla Friedricha von Münchhausena.

Zaprezentowana w artykule kadra oficerska wyznania ewangelickiego ze Śląska, która służyła w armii szwedzkiej w okresie wielkiej wojny północnej, jest subiektywnym wyborem autora i ma charakter poglądowy, co może stanowić impuls do dalszych badań, także w przypadku oficerów pochodzących z Rzeczypospolitej. Z tego względu poniżej zamieszczony został w postaci aneksu wykaz zespołów archiwalnych przechowywanych w zbiorach Riksarkivet i Krigsarkivet, w których znajdują się różnego rodzaju dokumenty dotyczące służby żołnierzy wielu narodowości w armii szwedzkiej w okresie panowania króla Karola XII.

ANEKS

WYKAZ ZESPOŁÓW Z RIKSARKIVET I KRIGSARKIVET DO BADAŃ NAD HISTORIĄ SŁUŻBY OFICERÓW WYZNANIA EWANGELICKIEGO ZE ŚLĄSKA W ARMII SZWEDZKIEJ PODCZAS WIELKIEJ WOJNY PÓŁNOCNEJ (1700–1721)

RIKSARKIVET I STOCKHOLM

522 Kammarkollegiet Ämnessamlingar:

16 Kammarkollegiet Likvidationsakter (Likvidationer) 1500t–1700t:

7a Hären Löneavräkningar efter 1680 serie 7a;

7b Hären Löneavräkningar efter 1680 serie;

7c Hären Löneavräkningar efter 1680 serie 7c;

16 Värvningar efter 1680, serie A;

41 Reduktions- och likvidationsverkens tjänstemän efter 1680.

622 Riksgäldsarkiven:

622.01 Riksgäldsarkiven Riksens ständers kontor Huvudarkivet 1618–1788;

- 622.02 Riksgäldsarkiven Riksens ständers kontor Kommissariekontoret 1724–1766;
- 622.03 Riksgäldsarkiven Riksens ständers kontor Kammarkontoret 1719–1770;
- 622.04 Riksgäldsarkiven Riksens ständers kontor Kassakontoret 1719–1774;
- 622.05 Riksgäldsarkiven Riksens ständers kontor Revisionskontoret 1719–1766.
- 754 Riksarkivets ämnessamlingar. Militaria:
- 1 Administrativa handlingar rörande armén 1500t–1800t
- II Regementschefers skrivelser till Kungl. Maj:t:
- 1 Indelta regementen i bokstavsordning;
- 2 Regimenten och kårer, som varken är indelta eller värvade;
- 3 Värvade regementen samt utskrivnings-, fördubblings-, tre- och femmänningsregementen, smärre tillfälliga regementen och kårer.
- V Meritförteckningar m.m.:
- 1 Meritlistor, avancementslistor, officersförteckningar;
- 2 Arméns meritförteckningar;
- 3 Meritförteckningar rörande reducerade officerare 1719;
- 4 Meritförteckningar ur Placeringskommissionens handlingar 1722–1723;
- 5 Meritlistor samt strödda militära ansökningar 1611–1723;
- 6 Arméns ansökningar och meritförteckningar.
- 1112.1 Riksregistraturet 1523–1718:
- B Riksregistraturet;
- B2 Bihang: Fragment och avskrifter 1600-tal – 1718.
- 1112.3 Register till riksregistraturet 1547–1718:
- 1 Adressatregister till Riksregistraturet 1547–1730;
- 2 Adressatregister till utrikes riksregistraturet m.m. 1684–1739.
- 6122 Frihetstidens utskottshandlingar 1719–1772:
- 3 Riksdagen 1723:
- X Placeringsdeputationen:
- 1 Handlingar.

KRIGSARKIVET I STOCKHOLM

0001 Krigskollegium Krigskollegii kansli 1631–1865.

0014 Krigskollegium Krigsmanshuskontoret 1627–1865.

0022 Rullor 1620–1723:

0 Katalogband med register till samlingen Rullor 1620–1723;

1a Registerkort över namn i rullorna 1620–1700;

- 1b Registerkort över namn i rullorna 1700–1723;
- 1c Register över regementen och regementschefer 1697–1723.

0023 Generalmönsterrullor 1660–1887:

- 0 Arkiv med löpande volymnumrering.

0090 Likvidationer: Stora nordiska kriget 1702–1751:

- D I Namnregister till Militiekontorets likvidationsakter;
- D II Namnregister till 2. avräkningskontorets likvidationsakter;
- D III Namnregister till saknade likvidationsakter;
- I Likvidationer uppgjorda inom krigskollegii militiekontor;
- II Likvidationer uppgjorda inom kammarkollegi 2:dra avräkningskontor;
- III Övriga likvidationer.

0101 Svea livgarde 1641:

- A Svea livgarde 1641–1907:

- 0105 Upplands regemente 1674–1957;
- 0106 Västmanlands regemente 1677–1928;
- 0107 Dalregementet 1613–2001;
- 0108 Södermanlands regemente 1674–2006;
- 0109 Närke-Värmlands regemente 1675–1812;
- 0115 Första livgrenadjärregementet 1658–1929;
- 0118 Jönköpings regemente 1658–1928;
- 0119 Kalmar regemente 1623–1927;
- 0121 Kronobergs regemente 1663–1997;
- 0123 Skaraborgs regemente 1656;
- 0124 Älvsborgs regemente 1660–1964;
- 0125 Västgöta regemente 1679–1928;
- 0126 Bohusläns regemente 1677–1992;
- 0128 Västgöta-Dals regemente/Hallands regemente 1668–2000;
- 0134 Hälsinge regemente 1647–1992;
- 0137 Västerbottens regemente 1639–1974;
- 0140 Konungens eget värvade regemente 1704–1830;
- 0147 Finska regementen;
- 0148 Äldre regementshandlingar;
- 0156 Adelsfanan 1650–1840;
- 0160 Livregementet till häst (äldre) 1674–1795;
- 0166 Skånska dragonregementet/Norra skånska dragonregementet/Skånska dragonbrigaden 1684–2000;
- 0180 Artilleriregementet 1680–1794.

0321 Meritförteckningar 1614–1903:

- I Svenska indelta regementen;

- II Finska indelta regementen;
 - III Artilleriregementen;
 - IV Männingsregementen och ståndsdragoner;
 - V Värvade regementen;
 - VI Staber och brigader m.m.
- 0388 Krigshandlingar Stora nordiska kriget 1699–1734:
- 14 A Krigsfångar;
 - 14 B Krigsfångar;
 - 14 C Alfabetiskt kortregister över krigsfångar.

Nadesłany 28 października 2019

Nadesłany po poprawkach 8 grudnia 2019

Zaakceptowany 10 grudnia 2019

Mgr Adam Wołoszyn
Instytut Historii
Uniwersytet Opolski
e-mail: a.woloszyn@onet.pl
ORCID ID: 0000-0001-9423-6417

OFFICERS OF THE EVANGELICAL FAITH FROM SILESIA IN THE SWEDISH ARMY
DURING THE GREAT NORTHERN WAR (1700–1721)
PROLEGOMENON

Abstract

Key words: Adam L. C. Lewenhaupt, Evangelical faith, Kingdom of Sweden, Charles XII, army, cavalry, infantry, officers, recruitment, Silesia, Great Northern War

The article constitutes a prolegomenon to the issue of the service of Silesian Evangelicals in the Swedish army during the Great Northern War (1700–1721), which has so far been absent in scholarly literature. The main objective of this text is to analyse their motives for joining the military service of the Kingdom of Sweden, as well as to trace their career and position in the officer corps. The above issue is part of the research on the officer corps of Charles XII's army, and thus it may serve as an important point of reference also for the works devoted to the service of Polish and Lithuanian officers in the Swedish army of that period. A group of several dozen representatives of the Silesian nobility and aristocracy, whose members served in the rank of officers in various units of almost all the enlistments of the Swedish army (the largest number in the mercenary *värvade regementen*), throughout the whole war period (the most numerous in the period of 1703/1704–1709), mainly as the dragoons, and

less often in other cavalry formations. The primary source for selection was a two-volume dictionary by Adam L. C. Lewenhaupt entitled *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar* (Stockholm 1920–1921). Among the handwritten primary sources, the materials stored in Riksarkivet and Krigsarkivet were used, which primarily constitute records from the Royal Registry and military roles. They have been subjected to critical analysis in order to prepare possibly the most thorough biographies of officers of Evangelical faith from Silesia. A number of research methods have been used, such as the biographical, genealogical or statistical methods.

The representatives of the following old and influential Silesian families were mentioned: von Ferentheil, von Franckenberg, von Holly, von Koschembahr and von Lindeiner. Among less significant families of the Silesian nobility, the representatives of the following families were scrutinised: Dumky, Görlitz, Hoffman, Kluge and Schmitt. An in-depth survey in Swedish, German, Austrian, Russian, Danish, Latvian and Estonian archives is necessary for further research. This is due to the fact that the representatives of the described group served in the armies of various states over the years, and were also imprisoned in various countries.

The article significantly broadens the knowledge about the ways of recruiting officers by the Swedish army during the Great Northern War, and also brings us closer to the individual profiles of Evangelical officers from Silesia and the ways of their promotion. It also points out the importance of the representatives of this group among the commanders of the mercenary regiments (*värvade regementen*). As the text takes into account the historical political, military and religious situation, it allows to understand what drove the representatives of the described group to join the ranks of Swedish troops. Further survey in foreign archives, especially among specific documents, such as military roles and lists of prisoners of war, may bring a great deal of new information about the mentioned officers, and allow to identify those who were not included in the Lewenhaupt's book. Undoubtedly, it will also constitute a starting point for the research on the service of officers from the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Swedish army, whose number was significant in the examined period.

OFFIZIERE DES EVANGELISCHEN GLAUBENS AUS SCHLESIEN IN DER SCHWEDISCHEN ARMEE WÄHREND DES GROSSEN NORDISCHEN KRIEGES (1700–1721)

PROLEGOMENON

Abstract

Schlüsselwörter: Adam L. C. Lewenhaupt, evangelische Konfession, Königreich Schweden, Karl XII., Armee, Kavallerie, Infanterie, Offiziere, Rekrutierung, Schlesien, Großer Nordischer Krieg

Der Artikel ist ein Prolegomenon zur in der Literatur nicht aufgegriffenen Frage des Dienstes von Protestanten aus Schlesien in der schwedischen Armee während des Großen Nordischen Krieges (1700–1721). Das Hauptziel des Beitrags besteht darin, die

Motive zu analysieren, die sie dazu bewegt haben, in den Militärdienst des Königreichs Schweden zu treten, sowie ihre Karriere und Position im Offizierkorps zu verfolgen. Diese Frage fügt sich in die Forschungsströmung zum Offizierskader der Armee von König Karl XII. ein, weshalb sie auch als ein wesentlicher Bezugspunkt für Arbeiten zum Militärdienst polnischer und litauischer Offiziere in der schwedischen Armee jener Zeit fungieren kann. Es wurde eine Gruppe von mehreren Dutzend Vertretern des schlesischen Standes der Aristokratie und des Adels analysiert, dessen Mitglieder während des gesamten Krieges (am zahlreichsten in den Jahren 1703/1704–1709) im Rang eines Offiziers in verschiedenen Einheiten fast aller Anwerbungen der schwedischen Armee (am häufigsten als Söldner in *vårvade regementen*), vor allem bei den Dragonern, seltener in anderen Kavallerieformationen, dienten. Die Hauptquelle für die Auswahl der Personen war das zweibändige Wörterbuch von Adam L. C. Lewenhaupt mit dem Titel *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar* (Stockholm 1920–1921). Unter den handschriftlichen Quellen wurden dagegen Manuskripte aus den Archiven Riksarkivet und Krigsarkivet in Anspruch genommen, die hauptsächlich Aufzeichnungen aus den königlichen Registern und Militärrollen darstellten. Sie wurden einer kritischen Analyse unterzogen, um möglichst vollständige Biogramme der evangelischen Offiziere aus Schlesien zu erstellen. Dabei wurde eine Reihe von Forschungsmethoden angewandt, wie die biografische, genealogische und statistische Methode.

Unter den alten und mächtigen schlesischen Geschlechtern wurden u. a. Vertreter der Familien von Ferentheil, von Franckenberg, von Holly, von Koschembahr und von Lindeiner erwähnt. Unter den weniger bedeutenden Geschlechtern des schlesischen Adels wurden u. a. Vertreter der Familien Dumky, Görlitz, Hoffman, Kluge und Schmitt unter die Lupe genommen. Für weitere Forschungsarbeiten ist eine vertiefte Recherche in schwedischen, deutschen, österreichischen, russischen, dänischen, lettischen und estnischen Archiven durchzuführen. Dies ist auf die Tatsache zurückzuführen, dass die Vertreter der charakterisierten Gruppe im Laufe der Jahre in den Armeen verschiedener Staaten dienten und auch als Kriegsgefangene in unterschiedlichen Ländern festgehalten wurden.

Der Artikel erweitert erheblich das Wissen über die Methoden der Rekrutierung von Offizieren durch die schwedische Armee während des Großen Nordischen Krieges und schildert auch die einzelnen Persönlichkeiten evangelischer Offiziere aus Schlesien sowie ihren Beförderungsweg. Er weist ebenfalls auf die große Bedeutung der Vertreter dieser Gruppe unter den Kommandeuren der Söldnerregimente (*vårvade regementen*) hin. Durch die Berücksichtigung der historischen politisch-militärischen wie auch der religiösen Lage hilft der Text zu verstehen, was die Vertreter der charakterisierten Gruppe dazu veranlasste, in die schwedische Armee einzutreten. Weitere Recherchen in den ausländischen Archiven, insbesondere im Bereich spezifischer Dokumente wie Militärrollen und Verzeichnissen von Kriegsgefangenen, können viele neue Informationen zu den erwähnten Offizieren liefern und werden die Identifizierung der übrigen, in Lewenhaupts Wörterbuch nicht genannten, möglich machen. Zweifelsohne werden sie auch einen wichtigen Ausgangspunkt für die Forschungen zum Dienst der Offiziere aus dem Königreich Polen in der schwedischen Armee, deren Anzahl im untersuchten Zeitraum beträchtlich war, darstellen.

BIBLIOGRAFIA

- Anrep, Gabriel. *Svenska adelns ättar-taflor*, vol. 4: *Skytte af Duderhoff - Östner, jemte tillägg, rättelser och slutord*. Stockholm: P. A. Norstedt och Söner, 1864.
- Bengtsson, Frans G. *Karoliner*. Lund: Novapress, 1989.
- Biespałow, Aleksandr W. "Potieri szwiedskiego oficerskiego korpusa w poltawskom srażenii." In *Poltawa. K 300-letiju Poltawского sraženija. Sbornik statej*, edited by Olga G. Agiejewa and Władimir A. Artamonow, 154–165. Moskwa: Kučkovo pole, 2009.
- Carlson, Ernst, ed. "Anders Pihlströms dagbok 1708–1723." In *Historiska Handlingar*, vol. 18/4, edited by Ernst Carlson, Stockholm: P. A. Norstedt och Söner, 1903.
- Conrads, Norbert. *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707–1709*. Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1971.
- Crusenstolpe, Magnus J. *Huset Tessin under enväldet och frihetstiden. Romantiserad skildring*, vol. 4. Stockholm: S. Magnus, 1849.
- Ennes, Barthold A. *Biografiska minnen af konung Carl XII:s Krigare. Samt andre embetsmän och personer, under denna konungs tid, Fångne i Ryssland, Flygtige i Turkiet, eller dödsjutne i fält. Med bilagor*, vol. 1–2. Stockholm: Sohm, 1818–1819.
- Ennes, Barthold A. "Volontaire-Capitainen Hans Dumky Händelser." In Barthold A. Ennes. *Biografiska minnen af konung Carl XII:s krigare, samt andre embetsmän och personer, under denna konungs tid, fångne i Ryssland, flygtige i Turkiet, eller dödsjutne i fält*, vol. 2, 418–462. Stockholm: Sohm, 1819.
- Gudmundsson, David. "The Consolation of Soldiers: Religious Life in the Swedish Army during the Great Northern War." *Scandinavian Journal of History* 39/2 (2014): 212–225.
- Heidenstam, Verner von. *Karolinerna*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1897–1898.
- Hildebrand, Bengt. "Axel Duwall." In *Svenskt biografiskt lexikon*, vol. 11, 613–614. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1945.
- Höglund, Lars E. and Åke Sallnäs. *The Great Northern War 1700–1721: Colours and Uniforms*. Karlstadt: Acedia Press Klaria, 2000.
- Jacobson, Gustaf and Bengt Hildebrand. "Jacob Duwall." In *Svenskt biografiskt lexikon*, vol. 11, 609–613. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1945.
- Kohs Jumītis, Arnis. *Zem Kārļa XII karogiem. Latviešu karavīri 18. gadsimta Zviedrijas armijā*. Riga: Zvaigzne ABC, 2016.
- Lénström, Carl J., ed. "Stobæus. Historisk novell i scener." In *Afton-lectyr. Samling af smärre intressanta berättelser till sällskapsläsning och sjelfnöje*, vol. 2, edited by Carl J. Lénström, 76–106. Gefle: A. Wählin et Comp., 1838.
- Lewenhaupt, Adam. *Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar*, vol. 1–2. Stockholm: Norstedt, 1920–1921.
- Lodén, Lars O. *Tid. En bok om tideräkning och kalenderväsen*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1968.
- MacDowall, Fergus D. H. and William L. MacDougall. *The MacDowalls*. Parkton: Clan MacDougall Society of North America Inc., 2009.

- Maroń, Jerzy. "O stopniach i stanowiskach wojskowych doby wczesnonowoczesnej słów kilka." In *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa profesora Krystyna Matwijowskiego*, edited by Bogdan Rok and Jerzy Maroń, 1101–1109. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2006.
- Maroń, Jerzy. *Wojna trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne*. Wrocław, Racibórz: Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny, 2008.
- Munthe, Arne. "Julius Richart de la Chapelle." In *Svenskt biografiskt lexikon*, vol. 10, 599. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1931.
- Nilzén, Göran. "Lorentz Christoffer Stobée (Stobaeus)." In *Svenskt biografiskt lexikon*, vol. 33, 534–538. Stockholm: Edita, 2007–2011.
- Nordensvan, Carl O. "Svenska armén åren 1700–1709." *Karolinska Förbundets Årsbok* (1916): 120–180.
- Nordensvan, Carl O. "Svenska arméns regementen 1700–1718." *Karolinska Förbundets Årsbok* (1920): 62–94.
- Platen, Carl G. *Kongl. skånska dragonregementets historia. Personhistoriska anteckningar öfver officerare och civilmilitäre af officers rang, 1676–1900*. Stockholm: Wahlström och Widstrand, 1901.
- Quennerstedt, August, ed. "Bref och skrivelser från C. G. Rehnsköld till konung Carl XII 1703–1707 (1715)." In *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, vol. 11, edited by August Quennerstedt, 1–121. Lund: Gleerups Förlag, 1916.
- Quennerstedt, August, ed. "Generalen friherre Carl Gustaf Rehnskölds anteckningar och dagböcker, [vol. 3:] 28 Juli 1705 – 13 Aug. 1706." In *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, vol. 9, edited by August Quennerstedt, 129–196. Lund: Gleerups Förlag, 1913.
- Quennerstedt, August, ed. "Journal öfver generalguvernören, friherre Nils Gyllenstiernas marsch med pommerska armén till Polen 1702." In *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, vol. 12, edited by August Quennerstedt, 1–25. Lund: Gleerups Förlag, 1918.
- Quennerstedt, August, ed. "Löjtnanten Grefve C. H. P. Sperlings dag bok 1700–1710." In *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, vol. 3, edited by August Quennerstedt, 1–83. Lund: Gleerups Förlag, 1907.
- Quennerstedt, August, ed. "Öfverstelöjtnanten vid Smålands kavalleri Jon Stålhammars bref till sin fru Sofia Drake 1700–1708." In *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, vol. 7, edited by August Quennerstedt, 1–192. Lund: Gleerups Förlag, 1912.
- Quennerstedt, August, ed. "Öfversten grefve Nils Gyllenstiernas berättelse om polska och ryska krigen 1702 1 juli – 1709 d. 16 juni." In *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, vol. 8, edited by August Quennerstedt, 13–92. Lund: Gleerups Förlag, 1913.
- Sarkamo, Ville. "Honour, Masculinity and Corporality in the Officer Corps of Early Eighteenth-Century Sweden." *Sjuttonhundratalet. Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies* 7 (2010): 32–49.
- Sarkamo, Ville. *Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa*. Jyväskylä: Jyväskylä yliopisto, 2011.

- Sarkamo, Ville. "Karolinernas akillesval. Krigarären inom den karolinska armén under stora nordiska kriget (1700–1721)." *Historisk Tidskrift för Finland* 4 (2005): 413–438.
- Sarkamo, Ville. "Warrior Values in Carolean Society: The Role of Fighting in the Worldview of the Eighteenth-Century Swedish Officers." *Militärhistorisk tidskrift* 1 (2014): 59–81.
- Sękowski, Roman. *Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny*, vol. 1–6. Katowice: Videograf II, 2002–2008.
- Tessin, Georg. *Die deutschen Regimente der Krone Schweden*, vol. 2: *Unter Karl XI. und Karl XII. (1660–1718)*. Köln, Graz: Böhlau Verlag, 1967.
- Westrin, Theodor, ed. *Nordisk familjebok. Uggleupplagan*, vol. 32: *Werth – Väderkvarn*. Stockholm: Förlags Aktiebolag, 1921.
- Åberg, Alf. *Fångars elände. Karolinerna i Ryssland 1700–1723*. Lund: Natur och Kultur, 1991.

